

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS  
TA‘LIM VAZIRLIGI  
TIBBIY TA‘LIMNI RIVOJLANTIRISH MARKAZI  
TOSHKENT TIBBIYOT AKADEMIYASI**

**Saboxat Gaziyeвна ALIMOVA**

**«SOLIQ VA SOLIQA TORTISH»  
SUG‘URTA TASHKIOTLARINING DAROMADLARIGA  
SOLIQ SOLISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI**

**O‘QUV-USLUBIY QO‘LLANMA**

**(Sog‘liqni saqlash menejmenti yo‘nalishi talabalari uchun)**

**Toshkent - 2022**

**S.G.Alimova. Soliq va soliqqa tortish. Sug'urta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari. O'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent – 2022, 58 bet.**

Bu o'quv-uslubiy qo'llanmada bugungi kunda mehnatkashlarning bir qator ijtimoiy ehtiyojlarini hal qilish va ularga muayyan barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash imkonini beradigan sug'urta masalalari ko'rib chiqiladi. Xorijiy davlatlarda katta kompaniyalar xodimlarni sug'urta qilish uchun yiliga yuz minglab dollar to'lashadi. Korporativ sug'urta tobora ommalashib bormoqda, bu kompaniya xodimlariga qo'shimcha jozibadorlik omili emas, balki kompaniyaning kadrlar siyosatining rivojlanish darajasining deyarli majburiy shartlari va ko'rsatkichidir. Mavjud sug'urta turlarining xilma-xilligidan xodimlarni rag'batlantirish tizimining elementlari sifatida ixtiyoriy tibbiy sug'urtadan samarali foydalanish mumkin. Sug'urta biznesning eng tez rivojlangan turlaridan biri bo'lib qolmoqda. Bu juda murakkab moliyaviy xizmat, o'nlab me'yoriy hujjatlar bilan tartibga solinadi. Shu bilan birga, amalda, bu bozorda katta kompaniyalar va kichik biznes vakillari uchun ishlashga imkon beruvchi tizim mavjud edi, shu jumladan, yakka tartibdagi tadbirkorlar. Shuningdek, sug'urta kompaniyasini ochish uchun, har doim katta moliyaviy investitsiya talab qilmaydi, faqat bu bozor o'ziga xos xususiyatlarini tushunish kerak. So'nggi yillarda islohotlar sug'urta tashkilotlarining moliyaviy va sug'urta xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslarga har oyda bir marta hisob-fakturani taqdim etish huquqi berilganligi ko'rsatib o'tilgan foydani soliqqa tortishga ham ta'sir ko'rsatdi. Hamda, sug'urta tashkilotlari uchun "sug'urta faoliyati to'g'risida" gi qonunni qabul qilish va ushbu sohani kengaytirish bo'yicha imtiyozlar belgilandi. Shu kabi ma'lumotlar o'quv-uslubiy qo'llanmada o'z aksini topgan, tahliliy va amaliy tavsiyalar berilgan.

**Taqrizchilar:**

Abilov Urol Murodovich

Toshkent tibbiyot akademiyasi Ijtimoiy fanlar kafedrasida professori, falsafa fanlari doktori

Umarova Dilorom Arifovna

Toshkent davlat stomatologiya instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlarni bioetika kursi bilan kafedrasida dotsenti, iqtisodiyot fanlari nomzodi

Mazkur o'quv-uslubiy qo'llanma Toshkent tibbiyot akademiyasi Ilmiy Kengashining 2022 yil “\_29\_” \_iyun\_ dagi \_11\_ -sonli qaroriga asosan nashr etishga ruxsat berilgan.

## KIRISH

Soliqlar iqtisodiyotning muhim ajralmas qismi hisoblanadi. Soliqlar iqtisodiy munosabatlarning mavjudligi ijtimoiy mahsulotni ishlab chiqarish, taqsimlash, ayirboshlash va iste'mol qilish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlash imkonini beradi. Shuningdek iqtisodiyot islohotlarning amaldagi bosqichida talabalarga kasbiy faoliyati bo'yicha soliqqa tortishning dastlabki nazariy asoslari hamda amaliy jihatlari bo'yicha tushuncha berish muhim ahamiyatga ega.

O'z navbatida, Soliq va soliqqa tortish fanini o'rganish boshqaruv sohasida etuk kadrlarni etishtirish, tadbirkorlikni qo'llab quvvatlashning hamda budjet daromadlari barqarorligini ta'minlashning asosiy elementi hisoblanadi. Shunga ko'ra, iqtisodiyotda faoliyat yuritadigan kadrlarga alohida talablar qo'yiladi. "Soliqlar va soliqqa tortish" moduli Sog'liqni saqlash menejmenti yo'nalishi talabalari uchun ixtisoslik fani hisoblanib, mamlakatimiz soliq tizimining ajralmas qismi hisoblangan sog'liqni saqlashda boshqaruv tizimiga kadrlar etkazib berishda muhim rol o'ynaydi.

Jahon miqyosida koronavirus infeksiyasi tarqalishiga qarshi kurashishda, shu jumladan insonlarning harakatlanishiga cheklovlar kiritish va korxonalar faoliyatini to'xtatish orqali misli ko'rilmagan choralar ko'rilmogda. Bu esa eng yirik iqtisodiyotga ega mamlakatlarda ishlab chiqarish va iste'mol hajmlarining keskin qisqarishi, global ishlab chiqarish zanjirlari va savdo aloqalarining izdan chiqishi, dunyo moliya bozorlarida xomashyo tovarlari narxining pasayishi va konyunkturaning yomonlashuvini keltirib chiqardi. Global iqtisodiyot tizimining bir qismi bo'lgan O'zbekiston iqtisodiyotiga ham mazkur omillar ta'sir qilmogda,

bu esa o'z navbatida ushbu holatning salbiy ta'sirlarini yumshatish bo'yicha samarali oldini oluvchi choralar ko'rishni talab qiladi. Bunda turizm, transport, farmatsevtika va to'qimachilik sanoati kabi respublika iqtisodiyotining jadal rivojlanayotgan tarmoqlarini qo'llab-quvvatlash va ularning barqarorligini ta'minlashga alohida e'tibor qaratish zarur.

Albatta bunda nafaqat iqtisodiyot tarmoqlari shu bilan birga ta'lim tizimiga masofaviy ta'limni zudlik bilan joriy etish zaruriyatini keltirib chiqardi. Toshkent tibbiyot akademiyasi professor-o'qituvchilari talabalarga asosiy ta'lim sahifasi hisoblangan MODUL platformasi orqali ta'lim bera boshladi. "Soliqlar va soliqqa tortish" bakalavriat ta'lim yo'nalishi bo'yicha tayyorlanayotgan kadrlarning soliqqa oid bilimlarini va ilmiy dunyo qarashini shakllantirishda muhim rol o'ynovchi "Soliqlar va soliqqa tortish" fani "Umumkasbiy modullar"ning ishchi o'quv dasturi modulining predmeti, vazifalari va maqsadi, "Soliqlar va soliqqa tortish" bakalavriat ta'lim yo'nalishiga umumiy tavsif, soliq tizimining tashkil etilishi, soliq tashkilotlarini o'z vazifalaridan kelib chiqqan holda aholi va tashkilotlarni majburiy va ihtiyoriy sug'urtalash ishlarini olib borishlari va shu bilan birga o'z moliyaviy mustaqilligini ta'minlash haqida, hududiy davlat soliq xizmati organlari va uning vazifalari, soliq tizimida axborot-kommunikatsion texnologiyalarning o'rni, davlat soliq xizmati organlarining boshqa organlar va tashkilotlar bilan o'zaro hamkorligi hamda soliq tizimida olib borilayotgan islohotlar, soliq kontseptsiyasi bo'yicha chuqur nazariy va amaliy bilim berish kabi masalalarni qamrab olgan.

**Ushbu o‘quv-uslubiy qo‘llanmani muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun oldindan talabalar quyidagi bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lmoqlari zarur:**

*Talaba bilishi kerak:*

- soliqlar nazariyasi asoslarini;
- milliy iqtisodiyotning amal qilishi va rivojlanishi qonuniyatlarini;
- makroiqtisodiy darajadagi vaziyatlarini;
- soliq jarayonlarning amal qilish xususiyatlarini.

*Talaba amalga oshirishi kerak:*

- talaba soliq va soliqqa tortish jarayonlarni tahlil qilish usullarini qo‘llash;
- soliqqa tortish asoslarini;
- ilmiy tushunchalarni (kategoriyalarni);
- soliqqa tortish muammolari bo‘yicha yechimlar qabul qilish.

*Talaba ega bo‘lmog‘i kerak:*

- talaba soliqqa tortish jarayonlarni tahlil qilish va xulosa chiqarish;
- soliqqa tortish muammolarini hal etish uchun zarur bo‘lgan ma'lumotlar to‘plashva ulardan foydalanish.

**Texnologik xususiyatlardan kelib chiqqan holda o‘quv-uslubiy qo‘llanmaning tavsifnomasi:**

Ushbu o‘quv-uslubiy qo‘llanmaning asosiy manbai kabinetli, lavhali bo‘lib hayotiy vaziyatlar asosida bayon etilgan. O‘quv-uslubiy qo‘llanmaning asosiy ob’ekti Iqtisodiyotni rivojlantiruvchi va shakllantiruvchi fanning konstruktiv va institutsional ko‘rinishini va mazmun mohiyatini talabalar ongida shakllantirishga yo‘naltirilgandir. Bu tashkiliy institutsional o‘quv-uslubiy qo‘llanma bo‘lib, ma’lumotlar,

vaziyatlar va savollar asosida tuzilgan. Hajmi oʻrtacha tizimlashtirilgan boʻlib, treninga moʻljallangan oʻquv mavzu boʻyicha bilim va koʻnikmalar hosil qilishga qaratilgan, didaktik maqsadiga koʻra oʻquv-uslubiy qoʻllanma muammolarni taqdim qilishga, ularni hal etishga, taxlil qilish va baholashga qaratilgan. Ushbu oʻquv-uslubiy qoʻllanmadan “Soliq va soliqqa tortish” fanidan “Sugʻurta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning oʻziga xos xususiyatlari” mavzusida foydalanish mumkin.

### **Oʻquv-uslubiy qoʻllanmaning nazariy qismi**

**Mavzu: Sugʻurta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning oʻziga xos xususiyatlari**

#### **Reja:**

- 1. Sugʻurta tashkilotlarining daromadlari**
- 2. Xorijda sugʻurta tashkilotlarining soliq tolash tartibi**
- 3. Sugʻurta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning oʻziga xos xususiyatlari**
- 4. Sugʻurta nima uchun kerak?**

#### **1. Sugʻurta tashkilotlarining daromadlari**

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti “Oʻzbekiston Respublikasining sugʻurta bozorini isloh qilish va uning jadal rivojlanishini taʼminlash chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi qarorni imzolandi. Belgilanishicha, 2020 yil 1 yanvardan boshlab: yuridik shaxslar – sugʻurta (qayta sugʻurta) brokerlari va sugʻurta agentlari uchun yagona soliq toʻlovi stavkasi komissiya mukofotining 13 foizi miqdorida belgilanadi; sugʻurta (qayta sugʻurta) tashkilotining boshqa sugʻurta (qayta sugʻurta) tashkilotlari ustav fondlarida ishtirok etishiga yoʻl qoʻyilmaydi, sugʻurtaning boshqa tarmoqlaridagi sugʻurta tashkilotlari ustav fondlarida

ularning o‘zaro ishtirokini cheklash shartlarida ishtirok etish bundan mustasno;

vakolatli davlat organi sug‘urtalovchilar tomonidan qo‘llanilayotgan sug‘urta tariflarini, iste‘molchilarning sug‘urta xizmatlari sifatidan qoniqishi darajasini, shuningdek, sug‘urta mahsulotlarining samaradorligini tahlil qilish asosida sug‘urta zaxiralarining qabul qilinayotgan tavakkalchiliklarga maqbulligini ta‘minlaydigan sug‘urta zaxiralarining minimal darajasini belgilaydi.

2019 yil 1 oktyabrdan boshlab shunday tartib joriy qilinadiki, unga muvofiq qayta sug‘urtalovchi (qayta sug‘urta brokeri) sug‘urta majburiyatlarini qayta sug‘urtalash uchun xorijiy sug‘urta tashkilotlariga berishdan avval beriladigan sug‘urta majburiyatlarining kamida 50 foizi miqdorida qayta sug‘urtalash bo‘yicha ofertani (qayta sug‘urtalash shartnomalarini tuzish takliflarini) O‘zbekiston Respublikasi hududida qayta sug‘urtalash faoliyatini amalga oshirish huquqiga ega bo‘lgan sug‘urta tashkilotlariga yuborishi shart. Bunda: oferta shartlari sug‘urta majburiyatlarini xorijiy sug‘urta tashkilotlariga qayta sug‘urtalashga berish shartlariga muvofiq bo‘lishi kerak; oferta aksepti yoki akseptni rad etish qayta sug‘urtalovchilar – mahalliy sug‘urta tashkilotlari tomonidan, agar ofertada aksept uchun kechroq muddat ko‘rsatilmagan bo‘lsa, ikki ish kunidan kechikmagan holda amalga oshiriladi; sug‘urta majburiyatlari qayta sug‘urtalovchi – mahalliy sug‘urta tashkiloti tomonidan o‘zining ushlab qolish hajmi doirasida qabul qilinadi; qayta sug‘urtalovchi – mahalliy sug‘urta tashkiloti sug‘urta hodisasi sodir bo‘lgan taqdirda va asosiy sug‘urta shartnomasi bo‘yicha sug‘urta to‘lovini amalga oshirishda qayta sug‘urtalash shartnomasi shartlari doirasida qayta sug‘urta

qildiruvchining qarorlariga amal qiladi.

Belgilanishicha, ushbu band talablari obligator qayta sugʻurtalashga tatbiq etilmaydi hamda Oʻzbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari va investitsiya bitimlarida oʻzgacha tartib nazarda tutilgan boʻlsa, qoʻllanilmaydi.

Belgilab qoʻyilishicha, jismoniy shaxslar daromadlarining hayotni uzoq muddatli sugʻurtalash (barcha toifadagi hayot sugʻurtasi sohasi) boʻyicha sugʻurta mukofotlarini toʻlash uchun Oʻzbekiston Respublikasida sugʻurta faoliyatini amalga oshirishga litsenziyasi boʻlgan yuridik shaxslarga yoʻnaltiriladigan qismi yuzasidan soliq imtiyozlari quyidagi shartlarda qoʻllaniladi: a) sugʻurta summasi shartnoma boʻyicha sugʻurta davri boshlanishi sanasidan kamida 12 oydan soʻng biryoʻla toʻlanganda. Bunda sugʻurta badallarini toʻlash sugʻurta summasini toʻlash sanasidan oldingi 12 oylik davrda oʻsib bormaydigan tartib boʻyicha amalga oshirilgan boʻlishi kerak. Shartnoma boʻyicha sugʻurtalangan shaxsning hayotni uzoq muddatli sugʻurtalash (barcha toifadagi hayot sugʻurtasi sohasi) boʻyicha muayyan yoshgacha yoki sanagacha yashashidan boshqacha tarzdagi sugʻurta hodisasi sodir boʻlgan taqdirda sugʻurta qoplamasini yoki sugʻurta summasini toʻlash koʻrsatib oʻtilgan imtiyoz qoʻllanilgan holda shartnoma boʻyicha sugʻurta davri boshlanishi sanasidan 12 oy oʻtmasdan amalga oshirilishi mumkin;

b) renta (annuitet) toʻlash shartnoma boʻyicha sugʻurta davri boshlanishi sanasidan kamida 12 oydan soʻng boshlanganda. Bunda joriy rentani (annuitetni) toʻlash sanasida shartnoma boʻyicha haqiqatda jamlangan mablagʻlar (zaxira) summasi koʻrsatib oʻtilgan renta (annuitet)ning toʻrt baravaridan kam boʻlmasligi kerak;



v) rentani (annuitetni) to‘lash shartnoma bo‘yicha sug‘urta davri boshlanishi sanasidan 12 oy o‘tmasdan boshlanganda. Bunda dastlabki rentani (annuitetni) to‘lash boshlanadigan paytda haqiqatda to‘langan sug‘urta badallari summasi shartnoma bo‘yicha sug‘urta mukofotining yillik miqdoridan kam bo‘lmasligi kerak va rentalarni (annuitetlarni) to‘lash ushbu bandning “b” kichik bandi talablariga rioya qilgan holda amalga oshirilishi lozim.

Hayotni uzoq muddatli sug‘urtalash shartnomasi muddatidan oldin to‘xtatilishi yoki ushbu band talablari buzilishi munosabati bilan jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq to‘lov manbaida ushlab qolingani va budjetga o‘tkazilganda sug‘urtalovchi tomonidan sug‘urtalanuvchiga olingan sug‘urta mukofotlari summasi, jismoniy shaxslarning daromadidan ushlab qolingani va qaytariladigan mablag‘lar to‘g‘risida ma‘lumotnoma beriladi.

Sug‘urta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning o‘ziga xos xususiyatlari, sug‘urta tashkilotining daromadlari (150-modda)ga Soliq Kodeksining 130 (130-modda. O‘zbekiston Respublikasining norezidenti bo‘lgan chet ellik shaxslarni hisobga qo‘yishning o‘ziga xos xususiyatlari) va 132 (132-modda. Soliq to‘lovchi to‘g‘risidagi hisob ma‘lumotlari) -moddalarida nazarda tutilgan daromadlardan tashqari quyidagilar kiradi:

1) sug‘urta qilish, birgalikda sug‘urta qilish va qayta sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlari (badallari). Bunda birgalikda sug‘urta qilish shartnomalari bo‘yicha sug‘urta mukofotlari (badallari) sug‘urtalovchining (birgalikda sug‘urta qiluvchining) daromadlari tarkibiga faqat uning birgalikda sug‘urta qilish shartnomasida belgilangan

sug'urta mukofotidagi ulushi miqdorida qo'shiladi;

2) avvalgi hisobot davrlarida shakllantirilgan sug'urtaviy texnik zaxiralarni kamaytirishning (qaytarishning) qayta sug'urta qiluvchilarning sug'urta zaxiralaridagi ulushi o'zgarishi hisobga olingan holdagi summolari;

3) sug'urta qilish, birgalikda sug'urta qilish va qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha pul mukofoti, shuningdek qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha tant'emalar (foydadan olinadigan haq);

4) qayta sug'urta qilishga o'tkazilgan tavakkalchilik bo'yicha sug'urta to'lovlari ulushining o'rnini qayta sug'urta qiluvchilar tomonidan qoplash summolari;

5) qayta sug'urta qilish shartnomalari bo'yicha mukofotlar deposiga hisoblangan foizlar summolari;

6) sug'urta qildiruvchining (naf oluvchining) etkazilgan zarar uchun javobgar shaxslarga nisbatan talab qilish huquqini realizatsiya qilishdan olinadigan, qonun hujjatlariga muvofiq sug'urtalovchiga o'tgan daromadlari;

7) sug'urta shartnomalari shartlarini bajarmaganlik yoki lozim darajada bajarmaganlik uchun jarima va penya tarzida olingan summalar;

8) sug'urta agenti, broker, vositachi xizmatlarini ko'rsatganlik uchun mukofot;

9) sug'urta bozorining professional ishtirokchilariga xizmatlar ko'rsatganlik uchun sug'urtalovchi tomonidan olingan pul mukofoti;

10) sug'urta xizmatlari ko'rsatishdan va qo'shimcha sug'urta faoliyatidan olingan boshqa daromadlar.

## **2. Xorijda sug'urta tashkilotlarining soliq tolash tartibi.**

Barcha korxonalar singari sug'urta kompaniyalari ham federal, shtat va mahalliy soliqlarga bo'ysunadilar. Biroq, shtatlar va mahalliy aholi o'z vakolatlari doirasida yozilgan mukofotlarga maxsus ustama soliqlar undiradilar. Bundan tashqari, sug'urta kompaniyalari buxgalteriya hisobi qoidalariga bo'ysunganligi sababli, federal hukumat sug'urta kompaniyalari daromadlarini hisoblash uchun maxsus qoidalarni qabul qildi. Davlat mukofotlari soliqlari - bu sug'urta yalpi mukofotlari bo'yicha hisoblangan savdo solig'ining bir turi. Sug'urta kompaniyalari soliqni to'lashlari kerak, ammo ular o'zlarining xarajatlarini mijozlariga o'tkazadilar. Dastlab mahalliy sug'urtalovchilarni chet el (shtatdan tashqari) sug'urtalovchilaridan himoya qilish vositasi sifatida foydalanilgan, boshqa davlatlar chet el sug'urtachilariga o'zlarining ustama soliqlarini kiritish bilan qasos olishgan. Shtatlarga ko'proq sarmoyalarni jalb qilish uchun davlatlar davlatga sarmoya kiritish uchun sarmoyaviy kreditlar yoki shtatda ishlaydigan ishchilar soniga ajratmalar berishlari mumkin. Garchi shtatlarga davlatlararo tijoratga ta'sir qiluvchi kamsituvchi qonunlarni qabul qilish taqiqlangan bo'lsa-da, Oliy sud Makkarran-Ferguson qonuni qabul qildi, sug'urta kompaniyalarini davlatlarga tartibga solish va soliqqa tortish, tijorat bandining cheklanishini olib tashlaydi va shu bilan davlatlarga sug'urta mahsulotlarini davlatlararo tijoratga ta'sirini hisobga olmasdan soliq solishga imkon beradi. Garchi davlatlar mahalliy sug'urtalovchilarga qaraganda ko'proq xorijiy sug'urtalovchilarga soliq solishi mumkin bo'lsa-da, Oliy sud bunday kamsitishlar faqat diskriminatsiya uchun oqilona asoslar mavjud bo'lganda joizdir. Davlat mukofoti soliqlari bu

sug'urta qildiruvchi tomonidan to'lanadigan mukofotlarning foizidir. Maksimal davlat ustama solig'i 4%, eng keng tarqalgan foiz esa 2,5%. Shu bilan birga, ba'zi munitsipalitetlar davlat soliqlariga qo'shiladigan ustama soliqni ham kiritishlari mumkin. Sug'urta kompaniyalari yuridik shaxslarning soliqlarini faqat o'zlari yashagan davlatda to'laydilar, ammo ustama soliqlar har qanday shtatlarda yig'implar yozilgan taqdirda olinadi. Ushbu ustama soliq, yashash joyidagi davlat yoki ushbu mukofot yozilgan davlatdagi soliq stavkasining kattaroq qismiga teng stavka bo'yicha hisoblanadi. Soliq solinadigan baza yozilgan mukofotlari minus sug'urtalanuvchilar uchun to'langan mukofotlari yoki dividendlar har qanday daromad miqdori. Ko'pgina shtatlarda, shuningdek, ichki sug'urtalovchilarga nisbatan ustunlikka ega bo'lmasliklari uchun xorijiy sug'urtalovchilarga hisoblangan soliqlarni tenglashtirish uchun mo'ljallangan javob soliqlari mavjud. Shunday qilib, sug'urta kompaniyalari o'z yashash joyidagi soliq stavkasidan yoki mukofot yozilgan davlatdagi soliq stavkasidan kattaroq qismini to'laydi.

Kamsituvchi soliq oqilona asosga ega bo'lishi sharti bilan bir qatorda, qaytariladigan ustama soliqlar ham diskriminatsiyani cheklaydi. Javob solig'i - yashash joyidagi soliq stavkasi va ustama yozilgan davlatning tashqi soliq stavkasi o'rtasidagi foiz farqi. Masalan, Tennesi shtatida 2,25% ustama soliq stavkasi, Gruziyada esa 4,75% tashqi soliq stavkasi mavjud. Javob solig'isiz, Jorjiya shirkati Tennesida sug'urtani sotishi va faqat 2,25 foiz stavkani to'lashi mumkin edi, Tennesi shtatidagi Gruziyada sug'urta sotadigan kompaniya esa 4,75 foiz xorijiy stavkani to'lashi kerak edi. Biroq, javobgarlik solig'i tufayli, Tennesi shtatidagi sug'urtani sotadigan Jorjiya kompaniyasi 2,25% ichki stavka ustiga

qo'shimcha 2,5% ustama solig'ini to'lashi kerak edi, bu esa Jorjiyada va Tennessee shirkati bilan biznes olib boradigan kompaniya tomonidan to'lanadigan soliq stavkasini tenglashtirdi. Tennessee shahrida biznes yuritadigan Jorjiya kompaniyasi. Ushbu ustama soliq tizimining natijasi shundaki, sug'urta kompaniyasi tomonidan to'lanadigan eng past soliq stavkasi uning yashash joyidagi soliq stavkasi bo'ladi. Sug'urta kompaniyasi boshqa shtatlarda yuqori stavkani to'lashi mumkin bo'lsa-da, stavka hech qachon uning yashash joyi stavkasidan past bo'lmaydi. Shunday qilib, sug'urta kompaniyalari eng kam soliq stavkasi bo'lgan shtatlarda yashashga moyil.

Shtatlar, shuningdek, kompaniyalardan, sug'urta agentlaridan va brokerlardan litsenziyalash uchun to'lovlarni undiradilar, ular kompaniya yoki sug'urta sotuvchisi davlat ichida sug'urta sotishidan oldin to'lanishi kerak.

Dastlab ushbu soliqlarning maqsadi davlat sug'urta bo'limini moliyalashtirish edi. Biroq, ko'plab davlat soliqlari singari, ularning ko'plari yig'im shaklida ham yig'ilgan daromad soliqning asl maqsadini moliyalashtirish uchun zarur bo'lgan miqdordan oshib ketadi va shu bilan hukumatlar tomonidan qabul qilingan ko'plab yashirin soliqlarning 1 qismiga aylanadi. Darhaqiqat, davlatlarning sug'urtani federal hukumat tomonidan tartibga solishdan qo'rqishining bir sababi shundaki, ular davlatlarning sug'urta mahsulotlarini soliqqa tortish vakolatlarini ham tortib olishadi, chunki tartibga solish vakolati ko'pincha soliqqa tortish vakolati uchun zarur va etarli deb hisoblanadi.

Hayotni sug'urtalash bo'yicha kompaniyalar o'zlarining hayotlarini sug'urtalovchi kompaniyalarning soliqqa tortiladigan daromadi ( LICTI )

bo'yicha doimiy korporativ soliq stavkalariga bo'ysunadilar , bu yalpi daromadni chegirib tashlash. Yalpi daromadga mukofotlar, zaxiralarning kamayishi va investitsiya daromadlari kiradi. Chegirmalarga xarajatlar, o'lim uchun nafaqalar, sug'urta qildiruvchilarning dividendlari, ma'lum zaxiralarning ko'payishi va boshqa ajratmalar kiradi. Zaxiradagi o'sishni ushlab qolish mumkin, ammo 1984 yildan boshlab chegiriladigan zaxiralar davlat qonunchiligida belgilangan qonuniy zaxiralardan oshmasligi kerak.

Aktivlari 500 million dollardan kam bo'lgan hayot sug'urtachilariga kichik kompaniyalarni chegirmalariga yo'l qo'yiladi, bu erda LICTI - dagi 1 - 3 milliondan 60% ushlab qolinishi mumkin. Ushbu chegirma taxminiy LICTI ning 3 million AQSh dollaridan oshib ketgan miqdorining 15 foizini qisqartiradi, shuning uchun LICTI 15 million dollarga yetganda butunlay bekor qilinadi.

Sug'urta biznesiga soliq solish har bir mamlakatda turlicha. Bir qator mamlakatlarda, masalan, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Shveytsariya, Yaponiya, sug'urtalovchilarga soliq solish oddiy kompaniyalarning soliqlaridan farq qilmaydi. Boshqa mamlakatlarda ish olib boradigan sug'urtalovchilar, qoida tariqasida, soliq vakilini tayinlashlari yoki tuzilgan shartnomalarning to'liq ro'yxatini muntazam ravishda taqdim etishlari shart.

Chexiya va Polshadan tashqari, Iqtisodiy Hamkorlik va Rivojlanish Tashkilotining barcha mamlakatlarida sug'urta mukofotlari miqdorida soliq to'lovchilari uchun chegirmalar mavjud.

Buyuk Britaniya korxonalarini, shu jumladan va sug'urta, 31% stavka bo'yicha korporatsiya soliqlariga tortiladi. Frantsiyada sug'urta

kompaniyalari, boshqa yuridik shaxslar singari, 33 foizlik daromad solig'ini to'lashlari shart. Sug'urta kompaniyalari, shuningdek, sug'urta polisi egasi tomonidan to'langan sug'urta mukofotlari va investitsiya faoliyatidan olingan daromadlar, biznes xarajatlarini hisobga olmaganda, byudjetga soliq to'laydilar. 2003 yilda Xitoyda sug'urta kompaniyalariga ularning daromadlariga soliq solinadi (33% xitoylardan, 15% chet elliklardan, hayotni sug'urtalash kompaniyalari daromad solig'idan ozod qilingan) va aylanmasidan 5%.

### **3. Sug'urta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari**

Avvalgi ma'lumotlardan shuni bilamizki dunyodagi birinchi majburiy sug'urta tizimi yuz yildan ko'proq vaqt oldin Germaniyada yaratilgan. Jumladan, Germaniyada xalqaro sug'urta tizimi joriy etilishi bu Yevropadagi yirik xususiy Allianz Holding sug'urta kompaniyasi joylashganligidir. Germaniya sug'urta biznesi olamida yetakchilik qiladi, Myunxen esa dunyodagi yetakchi qayta sug'urta kompaniyasi bo'lib hisoblanadi, va Cologne firmasi dunyoda uchinchi yirik qayta sug'urta kompaniyasi bo'lib hisoblanadi.

Avvalam bor, sug'urta nima degani - bu kutilmagan holatlar yoki tabiiy ofatlar tufayli qilingan xarajatlarni qoplashga imkon beradigan xizmatlarning o'ziga xos turlaridan biridir. So'nggi yillarda O'zbekistonda ushbu sug'urta xizmatlari bozori iqtisodiyotning jadal rivojlanayotgan sohalaridan biri bo'lib, bu mamlakatni bozor iqtisodiyotini rivojlantirishning muhim shartidir. Iqtisodiy va soliq terminologiyasining majmuasida birgalikda moliyalashtirish so'zi

sugʻurta pul fondini yaratish boʻyicha chora-tadbirlar tizimidir, unda mablagʻlar tabiiy ofat yoki bahtsiz hodisa natijasida yetkazilgan zarar uchun qoplanadi va boshqa mablagʻlarlar maʼlum voqealar sodir boʻlishi munosabati bilan toʻlanadi [9] yaʼni, boshqacha qilib aytganda, yetkazilgan zararni qoplash, moddiy jihatdan agar subʼektlar oʻrtasida mol-mulk, hayot va javobgarlikni sugʻurtalash boʻyicha majburiyatlar toʻgʻrisida shartnoma tuzilgan boʻlsa. Sugʻurta holatida bir tomondan sugʻurta tashkilotlari (sugʻurtalovchilar), boshqa tomondan jismoniy va yuridik shaxslar (sugʻurta qildiruvchilar) oʻrtasida muayyan huquqiy munosabatlar, shuningdek sugʻurta tashkilotlari oʻrtasida jismoniy yoki yuridik shaxslarning mulkiy manfaatlarini himoya qilish boʻyicha munosabatlar paydo boʻladi. Sugʻurta tadbirkorligi bilan shugʻullanuvchi tashkilotlarni asosiy daromadlari, bu sugʻurtalanovchilar tomonidan toʻlangan pul mablagʻlari hisobidan olingan sugʻurta mukofotlari boʻlib hisoblanadi.

Iqtisodiy munosabatlar subʼektlari oʻrtasidagi faoliyat turiga koʻra, bozorlarning boʻlinish xususiyati mavjud. Moliya bozori, oʻz navbatida, uchta segmentdan iborat: valyuta bozori, qimmatli qogʻozlar bozori va kredit bozori, ular oxir-oqibat yagona subʼektni tashkil qiladi. Moliya bozori institutlarining uning bir nechta yoki barcha segmentlarida sugʻurta tizimi mavjud. Kredit bozorining eng yirik tarkibiy qismlaridan biri sugʻurta bozori dir. U koʻpayish jarayonining barcha qismlari bilan chambarchas bogʻliq va bozor asosida ishlaydigan iqtisodiyotning ajralmas qismidir. Davlat tomonidan buning uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan, yaʼni sugʻurta kompaniyalarini soliqqa tortish toʻgʻrisidagi



qonun va qoidalarga muvofiq me'yoriy chora - tadbirlar qabul qilingan [8].

Ko'pgina tadqiqotlar soliq siyosatining mohiyatiga bag'ishlangan, shu jumladan sug'urta kompaniyalariga nisbatan. Sug'urta faoliyatini soliqqa tortish muammolari Rossiyaning yetakchi olimlari A. S. Bakaev, V. A. Bulanseva, N. E. Kolesnikovlarning ishlarida yoritilgan. Biroq shuni alohida ta'kidlash lozimki, o'zbek olimlari ilmiy hamjamiyatida bu muammo haqidagi bilimlar o'rganilmagan. Yuqorida qayd yetilgan mualliflar tomonidan olingan ilmiy natijalarning ahamiyatini qayd yetib, shuni ta'kidlash lozimki, sug'urta tashkilotlarini soliqqa tortishning nazariy jihatlari to'liq o'rganilmagan, uni takomillashtirish yo'nalishlari soliqlarning rag'batlantiruvchi va fiskal funksiyalarini optimal tarzda birlashtirish imkonini beradi [3].

Shunga qaramay, shuni ta'kidlash kerakki, soliqlar va soliqqa tortish fanidan joriy yetilgan o'quv kursi talabalarga sug'urta va sug'urta tashkilotlarini yaratish kabi biznes sohalarini soliqqa tortish bilan tanishish uchun keng materiallarni o'rganish va taqdim yetish imkonini beradi. Shuni aytish lozimki O'zbekiston Respublikasida 23.11.2021 y. 730-sonli - "Sug'urta faoliyati to'g'risidagi qonun" qabul qilingan [1] va bunda sug'urta faoliyati sohasidagi munosabatlarni tartibga solishda xalqaro va milliy standartlar nazarda tutilgan. Qabul qilingan o'zgartirish va qo'shimchalar qatorida moliyaviy va sug'urta xizmatlarini ko'rsatuvchi yuridik shaxslarga endilikda oyda bir marta hisob varaq-faktura berish huquqi berilgan. Ular uchun tovarlar (xizmatlar) ni sotish bo'yicha aylanma sanasi etib xizmatlar ko'rsatilgan kalendar oyining oxirgi kuni hisoblanadi.

O'zbekistonda majburiy va ixtiyoriy sug'urta shakllari mavjud. Sug'urtaning majburiy shakllari tegishli qonunlar bilan joriy etilgan, sug'urtalovchilar va davlat o'rtasida voqia hodisalari uchun javobgarlikni taqsimlashga mo'ljallangan. Hozirgi kunda sug'urta bozorida 36ta sug'urta kompaniyasi faoliyat ko'rsatmoqda, shu jumladan umumiy sug'urta sohasida 28ta, hayotni sug'urtalash sohasida 8ta va boshqalar. Barcha sug'urta kompaniyalaridan 22tasi inspektor-adjasterlar, 5tasi sug'urta brokerlari va 5tasi aktuariya xizmatlarini taklif qilishadi. Sektorda 8900 dan ortiq sug'urta agentlari ishlaydi. Eng yirik sug'urta kompaniyalari: Davlat aksiyadorlik sug'urta kompaniyasi "Uzagrosug'urta», Eksport-importni sug'urtalovchi Milliy sug'urta kompaniyasi «O'zbekinvest», AJ «Kapital Sug'urta», MChJ «Alfa Invest», AJ «Alskom» va boshqa aksiyadorlik jamiyatlari yoki mas'uliyati cheklangan sug'urta kompaniyalari "Yalpi sug'urta", "Yevrosiyo sug'urtasi", "Osiyo sug'urtasi", "Yangi hayot sug'urtasi" kabilar [4].

O'zbekistonda sug'urta bozori xali yetarlicha rivojlanmagan, sababi mahalliy biznes egalari va aholi sug'urta tizimiga ishonch bildirmaydi, bu yeng avvalo sug'urta tushunchasining asosini tashkil etuvchi oddiy odamlar bilan bog'liq sohalarda sug'urta tizimining ishtirok etmasligi natijasidir bunday va uning ijobiy fazilatlari. Mamlakatda sug'urta to'lovini olish jarayoni murakkab va aksariyat korxonalar va odamlar sug'urta sotib olmaslikni afzal ko'rishadi. Bugungi kunda eng keng tarqalgan sug'urta turi majburiy avtomobil sug'urtasi hisoblanadi (ruscha qisqartmasi bilan OSAGO deb nomlanadi), ammo 2023 yildan boshlab butun aholi majburiy tibbiy sug'urtani sotib olishlari shart bo'ladi.

Hukumat amaldorlari sug'urta bozorining samarasizligini ta'kidlaydilar. Yaqinda ommaviy axborot vositalari yozganidek, xorijiy qayta sug'urta kompaniyalariga mablag'larning chiqib ketishi sug'urta mukofotlari oqimidan qariyb 30 baravar ko'p (33 million dollar va 1,2 million dollar). O'zbekistonda aholi jon boshiga sug'urta badallari taxminan 6 AQSh dollarini, Yevropa va Sharqiy Osiyoda esa mos ravishda 3000 va 280 AQSh dollarini tashkil etadi [4].

Nima bo'lishidan qat'iy nazar, sug'urta tashkilotlariga nisbatan soliq siyosati uni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, bu albatta ijobiy natijalarni beradi. Va ular, o'z navbatida, mamlakat iqtisodiyotining rivojlanishiga katta hissa qo'shishga qodir.

Sug'urta xizmatlari bozorini rivojlantirish va yuridik va jismoniy shaxslarning sug'urtada keng ishtirokini rag'batlantirishning asosiy nuqtasi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 10 apreldagi "sug'urta xizmatlari bozorini yanada isloh qilish va rivojlantirish choratadbirlari to'g'risida" gi PQ-618-sonli qarori bo'lib, unga muvofiq mulkni sug'urtalash va uzoq muddatli hayotni sug'urtalash bo'yicha sug'urta mukofotlari soliqqa tortilmaydi. Ushbu soliq imtiyozi sug'urta xizmatlarining raqobatbardosh bozorini shakllantirish, zamonaviy turlarni rivojlantirish va sug'urta faoliyati sifatini oshirishga imkon beradi. Biroq, ichki sug'urta bozorining rivojlanishi va ishonchliligini ta'minlashning muhim omili soliqlarni hisoblash va to'lashda ma'lum xususiyatlarni ta'minlaydigan samarali soliq tizimi hisoblanadi.

Sug'urta tashkilotining bozor sharoitidagi faoliyati nafaqat uning xarajatlarini qoplashni, balki foyda olishni ham o'z ichiga oladi. Sug'urta

tashkiloti sug'urta operatsiyalaridan katta foyda olishga intilmasligi kerak (bu sug'urtalovchi va sug'urta qildiruvchi o'rtasidagi munosabatlarning ekvivalentligi printsiptini buzadi). Bundan tashqari, sug'urtada "foyda" atamasi shartli ravishda qo'llaniladi, chunki sug'urta tashkilotlari milliy daromad yaratmaydi, faqat uni qayta taqsimlashda ishtirok etadi. Sug'urta operatsiyalaridan olinadigan foyda deganda shunday ijobiy moliyaviy natija tushuniladi, bunda daromad sug'urta himoyasini ta'minlash xarajatlaridan oshib ketadi [6].

Ilmiy adabiyotlarda eng katta munozaralar sug'urta kompaniyalarining daromadlariga soliq solishdir, chunki qonun hujjatlarida foydani soliq hisobini yuritish va sug'urta standartlari va soliq hujjatlariga muvofiq sug'urta zaxirasini yaratish muddatlarini belgilashda tafovutlar mavjud.

Qoida tariqasida, sug'urta tashkilotlari soliq hisobida hisoblash usulidan foydalanadilar. Bunday holda, sug'urtalashning turli shakllari uchun sug'urta mukofotlarini (badallarini) tan olishning boshqa tartibi ko'zda tutilgan. Shunday qilib, hayotni sug'urtalashdan farqli ravishda sug'urta qilish uchun, shu jumladan ixtiyoriy tibbiy sug'urta (VHI), sug'urta badali sug'urta tashkilotining sug'urta qildiruvchi oldida javobgarligi bo'lgan sanada tan olinadi. Shartnomada ko'rsatilgan uni to'lash tartibi muhim emas. Va uzoq muddatli hayotni sug'urtalash shartnomalari bo'yicha sug'urta badalining bir qismi ko'rinishidagi daromad sug'urta tashkiloti shartnomaga muvofiq keyingi sug'urta badalini olish huquqiga ega bo'lgan paytda tan olinadi [5].

Xodimlarni rag'batlantirish haqida gapirganda, xorijiy analoglarda inson resurslarining qiymati va ahamiyatini tushunadigan har qanday kompaniya vakolatli va samarali motivatsiya tizimini yaratishga intiladi. Muvaffaqiyatli kompaniyalarda zamonaviy samarali motivatsiya tizimlari keng qamrovli bo'lib, ko'plab tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi, bu nafaqat xodimlarga sarflangan mehnat harakatlarini etarli darajada qoplashga, balki asosiy ishchilarga qaraganda yuqori darajadagi ishchilarning ehtiyojlarini qondirishga imkon beradi. Xodim ijtimoiy jihatdan qanchalik himoyalangan bo'lsa, u ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish uchun shunchalik kam kuch sarflaydi. Shu bilan birga, u ishlab chiqarish muammolarini hal qilishga ko'proq va samaraliroq harakat qilishi mumkin.

Bugungi kunda sug'urta ishchilarning bir qator ijtimoiy ehtiyojlarini hal qilishga va ularga ma'lum barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlashga imkon beradi. Dunyoda eng yirik kompaniyalar xodimlarni sug'urtalash uchun yiliga yuz minglab dollar to'lashlari bejiz emas. Korporativ sug'urta tobora ommalashib bormoqda, bu kompaniyaning ishchilar uchun qo'shimcha jozibadorligi omili emas, balki kompaniyaning kadrlar siyosatining rivojlanish darajasi uchun deyarli majburiy shart va ko'rsatkichdir. Mavjud sug'urta shakllarining xilma-xilligidan ixtiyoriy tibbiy sug'urta xodimlarni rag'batlantirish tizimining elementlari sifatida samarali ishlatilishi mumkin.

Ixtiyoriy tibbiy sug'urta-xodimning O'zbekiston Respublikasining eng yaxshi klinikalarida maslahat, tibbiy va boshqa yordam olish bilan bog'liq xarajatlarini, o'tkir kasallik, surunkali kasallikning kuchayishi va boshqa sog'liq buzilishlarini qoplash uchun mo'ljallangan.

Hukumat sug'urta bozorini rivojlantirish bo'yicha bir qator choralarni ko'rdi. Vazirlar Mahkamasining "sug'urta xizmatlari bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi qaroriga binoan sug'urta kompaniyalari ustav fondining asosiy minimal darajasi 150 ming dollarga teng bo'lishi kerak. Ushbu hukumat harakatlari sug'urtalovchilar uchun kutilmagan emas edi. Ular buni kutishdi va tayyorlanishdi. Ustav fondini kerakli hajmga etkazish muddati bundan mustasno, oldindan aytib bo'lmaydi. Ustav fondining minimal miqdori sug'urta sohasi va faoliyat turi bo'yicha farqlanadi. Hayotni sug'urtalashga ixtisoslashgan sug'urtalovchilar uchun ustav jamg'armasi 250 ming dollarga teng, umumiy sug'urta-150 ming dollar, qayta sug'urta-2 million dollar, majburiy sug'urta – 500 ming dollar, har bir sug'urta kompaniyasida 150 ming dollar yo'qligi aniq. Amaldagi 28 ta sug'urta kompaniyalaridan 19 ta kompaniya ustav fondini ko'paytirishi kerak. Buni qanday qilishning bir nechta variantlari mavjud: kattaroqlari bilan birlashish, muassislaringizni "targ'ib qilish", xorijiy investorlarni topish.[10]

bugungi kunga qadar umumiy sug'urta yoki hayotni sug'urtalash sohasida ixtiyoriy sug'urta bilan shug'ullanuvchi kompaniyalarning ustav kapitalining minimal miqdori 2020 – yil 1-iyuldan boshlab 15 milliard so'm, 2022-yil 1-iyuldan esa 20 milliard so'm miqdorida belgilandi (hozirgi vaqtda eng kam ish haqi 679,33 ming so'mga teng). Qarorda ta'kidlanganidek, ushbu chora "sug'urta kompaniyalarining moddiy-texnik jihatdan mustahkamlanishi va moliyaviy barqarorligi, ularning mintaqaviy vakolatxonalarini kengaytirish va aholi tomonidan ularga bo'lgan ishonchni oshirish maqsadida"qabul qilindi. Respublikada sug'urta tizimi mavzusidagi boshqa nashrlarda ta'kidlanganidek, aholining

hayotni sug'urtalash va sug'urtaga pul qo'yish istagi yo'q. Bu, o'z navbatida, juda ko'p miqdordagi mablag'ni talab qiladi. Ammo bu hukm emas, chunki. jamiyat yangi ijtimoiy tushunchalarni shakllantirish va rivojlantirish yo'lidan bormoqda, shuning uchun ushbu sug'urta sohasi uchun asosiy " o'sish vitamini " aholi orasida talab hisoblanadi. Litsenziyalashga kelsak, ushbu protsedura O'zbekiston sug'urtalovchilari uchun yangi.

Moliya vazirligi sug'urta tashkilotlari uchun litsenziyalar beradigan tashkilot bo'lib, u erda sug'urtalovchilarning hujjatlarini ko'rib chiqadigan va ular bo'yicha xulosa chiqaradigan ekspert komissiyasi tuziladi. Litsenziya berish muddati ariza beruvchi tomonidan ko'rsatilgan muddatga ariza berilgan kundan boshlab 30 kun ichida. Arizani ko'rib chiqish uchun sug'urta tashkiloti eng kam ish haqining besh baravariga teng miqdorni, litsenziya berish uchun esa eng kam ish haqining o'n baravariga teng davlat bojini to'laydi. "Sug'urta faoliyati to'g'risida"gi qonunga muvofiq[12] tarmoqlar bo'yicha bunday faoliyatning klassifikatori ishlab chiqilgan. Shunday qilib, hayotni sug'urtalash sohasi 4 sinfni, umumiy sug'urta – 17 ni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, umumiy sug'urtaning 1 va 2-sinflari bundan mustasno, ikkita sohada faoliyatni birlashtirishga yo'l qo'yilmaydi.[13] bu baxtsiz hodisalar va kasallik uchun sug'urta. Qonunda sug'urta tashkilotini yuridik shaxs sifatida tugatilgunga qadar uning faoliyati bilan bog'liq barcha tegishli bandlar bo'yicha sug'urta tashkilotini rivojlantirish strategiyasini asoslash ko'zda tutilgan.

#### **4.Sug'urta nima uchun kerak?**

Sug'urta – mol-mulk, sog'liq yoki hayot, biznes, va qiymatga ega bo'lgan boshqa yo'nalishdagi xatarlarning moliyaviy himoyasidir. Sug'urta majburiy yoki ixtiyoriy bo'ladi. Misol sifatida, avtomobil sug'urtalashni ko'rib chiqamiz: Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug'urta qilish:

birovning avtomobiliga zarar yetkazilganda javobgarligingizni sug'urta qiladi;

jabr ko'rgan begunoh shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash tartibi bo'yicha g'amxo'rlik qilish orqali muhim ijtimoiy rolga ega;

avtomobilning quvvati va foydalanish hududiga qarab belgilangan hamda sug'urta to'lovining qat'iy miqdoriga ega.

Avtomobilni ixtiyoriy sug'urta qilish (KASKO):

yo'llar, avtomobillar turargoxi va boshqa joylarda har qanday yo'l hodisalari tufayli avtomobilingizga yetkazilgan zararni sizning aybingiz bo'lganligi yoki bo'lmaganligidan qat'iy nazar qoplashni ta'minlaydi;

avtomobil egalarining mulkiy huquqlarini himoyalash va qo'riqlash orqali ularning shaxsiy manfaatlari himoyasida turadi;

polis narxi turli tashqi o'zgaruvchan omillarga qarab belgilanmaydi;

sug'urta qoplamasi sug'urta shartnomasining miqdoriga bog'liq, ammo sug'urtalangan transport vositasining to'liq qiymatidan oshib keta olmaydi.

Sug'urtalashni kim amalga oshiradi?



O‘zbekistonda sug‘urta bozori regulyatori Sug‘urta bozorini rivojlantirish agentligi bo‘lib, sug‘urtalovchilar va sug‘urta brokerlari faoliyatini litsenziyalaydi, sug‘urta to‘lovlarining normativlari va mexanizmlarini, hamda ularni hisoblash tartibini ishlab chiqadi.

Sug‘urta bozorining ikki asosiy ishtirokchisi mavjud: sug‘urta qiluvchi va sug‘urta qildiruvchi.

Sug‘urta qiluvchi – risklarni o‘ziga oluvchi va sug‘urta kompensatsiyasini to‘lovchi kompaniya.

Sug‘urta kompaniyalari – jismoniy (fuqarolar) va yuridik shaxslar (korxonalar) xatarlarini tuzilgan shartnoma asosida sug‘urtalovchi moliyaviy tashkilotning maxsus turi.

14 iyun 2022 yil holatiga ko‘ra O‘zbekiston sug‘urta bozorida 42 sug‘urta kompaniyalari faoliyat ko‘rsatmoqda

Sug‘urta qildiruvchi - sug‘urtani qabul qiluvchi jismoniy yoki yuridik shaxs. Sug‘urta bozori ishtirokchilari sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatuvchi agent va broker vositachilari orqali ham faoliyat yuritishlari mumkin. Ular sug‘urta mukofotining muayyan ulushini komissiya (xizmat haqqi) sifatida oladilar (sug‘urta qildiruvchi shartnoma bo‘yicha beradigan badal).

Agentlar litsenziyaga muhtoj emas, ular sug‘urta kompaniyasi nomidan ish yuritadi, va albatta uning manfaatlarini himoya qiladilar.

Brokerlar litsenziyaga ega bo‘lishlari va mustaqil ishlashlari kerak, ya’ni turli xil sug‘urta kompaniyalarni taklif qilish orqali mijozning ehtiyojlarini optimal darajada qondiradilar.

Sug'urta zaxirasini ko'paytirish uchun sug'urta kompaniyalari sug'urta qildiruvchilarning mablag'larini taqsimlash bilan shug'ullanadilar. Sug'urta kompaniyasining daromad manbai uning investitsion faoliyati hisoblanadi. U yig'gan pul mablag'lari, kelgusi to'lovlar uchun mo'ljallangan sug'urta zaxiralarining miqdori hisoblanadi. Bu pul mablag'larini sarflash mumkin emas, lekin ularni daromad olish maqsadida omonatlar sifatida banklarda joylashtirish orqali ishlatish mumkin.

Sug'urta kompaniyalari tomonidan qanday sug'urta turlari taqdim etiladi?

Sug'urta kompaniyalari tomonidan aholi va tadbirkorlarga ko'rsatilayotgan asosiy xizmatlaridan biri: Transport vositalarini sug'urtalash; Tibbiy sug'urta; Yuklarni sug'urtalash; Ipoteka sug'urtasi; Mol-mulkni sug'urtalash va boshqalar.

Sug'urta kompaniyasini tanlashda nimalarga e'tibor berish kerak? Litsenziya. Sug'urta kompaniyasining sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega yoki yo'qligini tekshiring. Buni O'zbekiston Respublikasi ochiq ma'lumotlar Portali saytida amalga oshirish mumkin. «Sug'urta qiluvchi va sug'urta brokerlarining sug'urta faoliyatini amalga oshirish huquqi uchun amaldagi litsenziyalar reestri» jadvalini ko'rib chiqing.

Tariflar. Sug'urta tariflari qonun hujjatlarida belgilangan talablarga javob berishi kerak. Juda past tariflar firibgarlik belgisi bo'lishi mumkin. Polisning taxminiy qiymati sug'urta kompaniyalari veb-saytlarida onlayn-kalkulyator orqali hisoblanishi mumkin. Turli kompaniyalar

xarajatlarini hisoblab va natijalarini solishtirib ko'ring. E'tibor bering: shartnomada nazarda tutilgan risklar qancha ko'p bo'lsa, sug'urta narxi shuncha yuqori bo'ladi.

Shartlar. Sug'urta shartlarini diqqatlik bilan o'qib chiqing. Sug'urta polisidan tashqari sug'urta shartnomasini albatta ko'rib chiqing. Sug'urta hodisasi belgilari keltirilgan bandiga alohida e'tibor bering. Sug'urta nimalarni qoplamasligini bilib oling. Turli vaziyatlarda zararni qoplash tartibini aniqlashtirishni unutmang va kompensatsiya to'lash muddatlari haqida so'rang [18].

### **Xulosa**

Soliq siyosati hali shakllanish bosqichida va sug'urta tashkilotlari uchun katta imtiyozlar va imtiyozlar beradi. Sug'urta bozorining kelajagida nima rejalashtirilgan. 2022 yil 1 iyuldan boshlab sug'urtaning barcha turlarini (sinflarini) elektron shaklda amalga oshirishga ruxsat beriladi. Bu prezidentning sug'urta bozorini raqamlashtirish to'g'risidagi qarorida nazarda tutilgan. 2022 yil 1 iyuldan boshlab sug'urtaning barcha turlarini (sinflarini) elektron shaklda amalga oshirishga ruxsat beriladi. Bu prezidentning "sug'urta bozorini raqamlashtirish va hayotni sug'urtalash sohasini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarorida nazarda tutilgan. (PF-5265) 23 oktyabr kuni O'zbekiston Adliya vazirligi xabar berdi. 2023 yil 1 yanvardan boshlab majburiy sug'urtaning barcha turlari uchun qog'oz shakllarida sug'urta polislarini ro'yxatdan o'tkazish amaliyoti bekor qilindi. 2022 yil 1 yanvardan 2025 yil 1 yanvargacha sug'urta tashkilotlarining hayotni sug'urtalash sohasidagi ushbu faoliyati nuqtai nazaridan hisoblangan

daromad solig'i bo'yicha soliq stavkasi 50 foizga kamayadi. Ish beruvchi tomonidan 2022 yil 1 yanvardan 2024 yil 1 yanvargacha O'zbekistonda sug'urta faoliyatini amalga oshirish uchun litsenziyaga ega bo'lgan yuridik shaxslarga o'z xodimlari uchun sug'urta turlari bo'yicha tuzilgan baxtsiz hodisalardan sug'urta qilish va tibbiy sug'urta shartnomalari asosida yuborilgan mablag'lar jismoniy shaxslarning umumiy daromadi hisoblanmaydi. 2022 yil 1 iyunga qadar transport vositalari egalarini majburiy sug'urta qilish bo'yicha yagona axborot tizimi (OSGO) asosida barcha sug'urta polislarini ro'yxatdan o'tkazish va ularning aylanishini nazorat qilishning yagona avtomatlashtirilgan axborot tizimi joriy etilishi kerak. Yagona axborot tizimi orqali sug'urta shartnomalarini rasmiylashtirish sug'urta tashkilotlari uchun majburiydir. Eslatib o'tamiz, 2017 yilda OSGO siyosatining qog'oz shakllarida ro'yxatdan o'tishni 2021 yil 1 yanvardan bekor qilish rejalashtirilgan edi. 2022 yil 1 martdan boshlab yo'l-patrul xizmati inspektorlari haydovchilardan ID-karta mavjud bo'lganda OSGO siyosatini (yangi namunadagi huquqlar, transport vositasini ro'yxatdan o'tkazish to'g'risidagi guvohnoma va avtoulovni boshqarish uchun ishonchnoma bilan birga) taqdim etishni talab qilishni to'xtatadilar.[14] albatta, O'zbekistonning sug'urta bozori vaqt o'tishi bilan raqobatbardosh bo'lib, xalqaro darajaga ko'tariladi axir, buning uchun sanoatning ushbu bo'g'inida ishlash uchun barcha zarur shartlar va istaklar mavjud.

### **Nazorat va muhokama uchun savollar**

1. Majburiy va ixtiyoriy sug'urtalash nima?
2. Sug'urta badallarini to'lash qanday amalga oshiriladi?
3. Sug'urta munosabatlarini huquqiy tartibga solish qanday amalga oshiriladi?

4. Sug'urta faoliyatini amalga oshirishda soliq imtiyozlari?
5. Xorijda sug'urta tashkilotlarining soliq tolash tartibi xaqida izoh bering?
6. O'zbekistonning sug'urta bozorida qanday o'zgarishlar amalga oshirilmoqda?

### **O'quv-uslubiy qo'llanmaning amaliy qismi**

Mashg'ulotning amaliy qismida talabalarning bilimi an'anaviy so'rov va interaktiv o'qitishning "aqliy hujum", "muammoning yechimi", "kim ko'proq? kim chaqqon?", "SWOT-tahlil" usullari, assesment texnikasi orqali aniqlanadi. Shuningdek, mavzuga bag'ishlangan videorolik va kompyuter prezentatsiyasi taqdimotidan foydalanish mumkin.

#### **1. "Muammoning yechimi" ish o'yinini o'tkazish usuli.**

##### **Ish uchun zarur:**

1. Alohida varaqda chop etilgan topshiriq variantlari va vaziyatli masalalar to'plami.
2. Har bir kichik guruhdagi talabalar soniga qarab, qur'a tashlash uchun sonlar.
3. Toza qog'oz varaqlari, ruchkalar.

##### **Ishning borish tartibi:**

1. Guruhdagi barcha talabalar qur'a tashlash yo'li bilan har birida 3 (2) talabadan bo'lgan 3 (4) kichik guruhga bo'linadi.

2. Har bir kichik guruh alohida stol atrofiga o'tiradi, qog'oz varag'i va ruchka tayyorlaydi.
3. Varaqda sana, guruh soni, fakultet, mazkur kichik guruh ishtirokchi – talabalarining ismi, familiyasi va ish o'yinining nomi yoziladi.
4. Kichik guruhlar ishtirokchilaridan biri konvertdan topshiriq variantini oladi va bu topshiriq barcha akademik guruhlar uchun qo'llaniladi.
5. Har bir kichik guruh talabalaridan biri varaqqa topshiriqni ko'chirib oladilar
6. Kichik guruhning hamma talabalari birgalikda topshiriqni muhokama qiladilar, so'ng ulardan biri uning yechimini yozadi
7. Topshiriq yechimiga 15 daqiqa vaqt ajratiladi
8. O'qituvchi ishning borishini kuzatib boradi
9. Vaqt tugagandan so'ng ishlar o'qituvchiga topshiriladi.
10. O'yinning barcha ishtirokchilari natijalarni muhokama qiladilar, eng to'g'ri bo'lgan yechimni tanlaydilar va unga maksimal ball qo'yiladi.
11. Muhokamaga 15 daqiqa ajratiladi
12. Talabalar javob uchun ballni mashg'ulotning nazariy qismi uchun ajratilgan reytingdan oladilar.
13. Eng to'g'ri javob bergan kichik guruh mashg'ulotning nazariy qismi uchun ajratilgan maksimal balldan – 100% ni, 2chi o'rin olgan

kichik guruh reytingning 80% ni, 3chi kichik guruh reytingning – 60% ni, 4-o‘rinni olgan guruh esa 40% ni oladi.

14. Javob varaqlarida o‘qituvchi ballarni va o‘zining imzosini qo‘yadi.
15. Talabalar tomonidan olingan ball mashg‘ulotning joriy bahosini qo‘yishda e‘tiborga olinadi.
16. Javob varaqalarni pastki bo‘sh qismida ish o‘yinining o‘tkazilganligi haqida belgilanadi va guruh sardori imzo qo‘yadi.
17. Talabalarning ishlari o‘qituvchida saqlanadi.

## **2. Ish o‘yini savollari:**

1. Sug‘urta formalari qaysi turda mavjud bo‘ladi?
2. Sug‘urtalash muddatining eng qisqa davri?
3. Sug‘urta tashkilotlari uchun foydadan olinadigan haq nima deb nomlanadi?
4. Nima sababdan chet mamlakatlarda sug‘urta faoliyati aholi o‘rtasida juda rivojlangan?
5. AQShda qabul qilingan Makkarran-Ferguson qonuni nima haqida?
6. Hayotni sug‘urtalash nima sababdan chet elda ommalashgan?
7. Birinchilar qatorida qaysi davlatda sug‘urta tizimi mukammal shakllangan?
8. Sug‘urta o‘zi nima?

9. O‘zbekistonda bozor munosabatlariga o‘tishning ilk bosqichida qaysi ob’ektlar sug‘urtalangan?
10. Kredit bozorining eng yirik tarkibiy qismi nima?
11. O‘zbekistonda qanday sug‘urta shakllari mavjud?
12. O‘zbekistonni eng yirik sug‘urta kompaniyalari nomlarini sanab o‘ting?

### 3. “TOYIFALI JADVAL” USULI

#### “Majburiy tibbiy sug‘urtaga” o‘tish strategiyasi.

Quyidagi kataklarga mos keladigan qisqa javoblarni yozish mumkin.

#### Javoblar jadvali:

Taqqoslash talab etiladi	Taqqoslash amalga oshiriladi			
	m	iqtis	"majb	Ko‘ngil
	e‘yoriy-huquqiy hujjatlar	odiyotining sug‘urta hajmiga talabini oshishi	uriy tibbiy sug‘urta" tamoyillarini integratsiya qilish orqali ijtimoiy rivojlanish	siz voqea va hodisalarni moliyaviy qoplashni ta‘minlashga xizmat qilishi
Inson xoxish istaklari				



Yashash xududi				
Mamlakatdagi olib borilayotgan islohatlar				
Insonlarni moddiy to‘yinganligi				
Ish haqi				
"sug‘urta" kreditlashni qo‘llash				
Jozibadorlikli oshirish istagi				
“sug‘urta tadbirkorligi” ta’limi olish istagi				
Kelajakdagi o‘rni				



#### 4. “SWOT – tahlil” jadvali

“SWOT – tahlil” jadvalining nomi inglizcha soʻzlarning bosh harflaridan tuzilgan:

**Strengths** – kuchli tomoni, tashkillashtirishning ichki manbalari mavjudligi nazarda tutiladi;

**Weakness** – kuchsiz tomoni yoki ichki muammolarning mavjudligi;

**Opportunities** – tashkillashtirishdan tashqarida rivojlanish uchun mavjud, imkoniyatlar;

**Threats** – tashqi muhitda tashkillashtirishni muvaffaqiyatiga taʼsir etuvchi xavf-xatarlar.

#### “SWOT-tahlil” jadvali

**Sugʻurta xizmatlarini raqobatbardosh bozorini shakllantirish siyosati**

<b>S</b>	<b>O</b>
----------	----------

<b>W</b>	<b>T</b>

## **5. Assesment texnikasi**

**Assesment** (ingl. “assessment” – baho) o‘z-o‘zini taqdimot qilish, ma’lum bir sinovdan o‘tish deb belgilanadi.

Bu texnologiya baholash metodi ichida usul sifatida qo‘llaniladi, ushbu uslub bo‘lim bo‘yicha barcha mavzularni yodga olish, berilgan topshiriq, vazifalarga mustaqil ravishda o‘z munosabatlarini bildirish, egallagan bilim, ko‘nikmalarni mustaxkamlash, qisqa vaqt ichida talabalarni ham ilmiy nazariy, ham amaliy jihatdan bilimlarini, ko‘nikmalarini baholashga yordam beradi.

**Usulning maqsadi.** Tinglovchilarning mashg‘ulotda o‘tilgan mavzuni egallaganligi bo‘yicha tayanch tushunchalarni o‘zlashtirib olganlik darajalarini aniqlash, mustaqil ravishda o‘zlarining bilim darajalarini baholash, shuningdek, o‘z bilimlarini bir tizimga solishga o‘rgatish.

**Usulning qo‘llanilishi.** O‘quv mashg‘ulotlarining barcha turlarida (dars boshlanishida yoki dars oxirida yoki o‘quv predmetining biron-bir bo‘limi tugallanganida) o‘tilgan mavzuni o‘zlashtirilganlik darajasini baholash, takrorlash, mustahkamlash yoki oraliq va yakuniy nazorat o‘tkazish uchun, shuningdek, yangi mavzuni boshlashdan oldin

tinglovchilarning bilimlarini tekshirib olish, malaka oshirishga kelgan tinglovchilarning dastlabki bilimlarini, ko'nikma, malakalarini aniqlab olish uchun mo'ljallangan. Ushbu usulni mashg'ulot jarayonida yoki mashg'ulotning bir qismida yakka tartibda tashkil etish mumkin.

Metodni o'tkazish tartibi:

- talabalar qo'yilgan talab va qoidalar bilan tanishtiriladi;
- talabalarga berilgan materiallar tarqatiladi;
- talabalar tarqatma materiallarini yakka tartibda bajaradilar;
- talabalar to'g'ri javob bilan o'zlari belgilagan javoblarni farqlarini aniqlaydilar, o'z-o'zlarini tekshiradilar, bilimlarini yana bir bor mustahkamlaydilar.

Talabalar o'zlarini baholashlarida har bir punkt savollariga 0-5 balli tizimdan foydalaniladilar. Maksimal ball 20 ballni, o'tish balli 11 ballni tashkil etadi.

**Sug'urtalovchi va sug'urta qildiruvchi ortasidagi munosabatni nima buzadi?**

<b>Test</b>	
<p data-bbox="229 1597 836 1787"><b>1. sug'urtada qanday atama shartli ravishda qo'llaniladi?</b></p> <p data-bbox="229 1821 836 1977">A) daromad B) xarajat</p>	<p data-bbox="836 1597 1487 1641" style="text-align: center;"><b>Vaziyatli masala</b></p> <p data-bbox="836 1686 1487 2022">Ko'chmas mulkning narxi juda qimmat, hayotda esa har qanday hodisa yuz berishi mumkin – suv toshqini, yong'in, o'g'rilik, terroristik hujum yoki tabiiy ofat.</p>

<p>B) foyda</p> <p>Г) Barcha javoblar tugʻri</p>	<p>Xonadon yoki shahar atrofidagi koʻchmas mulkingizni «KAFOLAT sugʻurta kompaniyasi» AJ da sugʻurta qilish orqali oʻzingizni moliyaviy yoʻqotishlardan himoya qilasiz. Aytish joizki, sugʻurta polisi mulkingizni saqlanib qolishini kafolatlamaydi, biroq, uning mavjudligi moliyaviy xarajatlardan xalos boʻlish va zararlangan mulk uchun tovon olish imkonini beradi. <b>Ammo shunga qaramasdan ihtiyoriy oʻz mulkini sugʻurta qiluvchilar ozchilikni tashkil etadi, buni sabani nimada?</b></p> <p style="text-align: center;"><b>Sizning fikringiz?</b></p>
<p><b>Tushuncha tahlil:</b></p> <p>Sug'urta operatsiyalaridan olinadigan ..... deganda shunday ijobiy moliyaviy natija tushuniladi</p>	<p style="text-align: center;"><b>Amaliy koʻnikma</b></p> <p style="text-align: center;"><b>Sugʻurta tashkilotlari qanday soliq toʻlaydilar?</b></p>

#### **4. «B.B.B.» USULI.**

**Mashgʻulot yakunida talabalarning bilimni baholash**

<b>Tushuncha</b>	<b>Bilaman</b> “+”, <b>Bilmayman</b> “-”	<b>Bildim</b> “+”, <b>Biloldim</b> “-”
Sug‘urta haqida tushuncha		
Sug‘urta tadbirkorligi mexanizmi		
Sug‘urta bozorini modernizatsiyasi		
Majburiy va ixtiyoriy sug‘urtani avzalligi		
Tibbiy sug‘urtani mavqeini kuchaytirish		
Sug‘urta tashkilotlarini soliqqa tortish siyosatini takomillashtirish		

### **2.3. Nazorat topshiriqlari va mustaqil ta’lim yuzasidan ko‘rsatmalar**

#### **MAVZU UCHUN TEST TOPSHIRIKLARI**

*Xar bir to‘g‘ri topilgan test 10 ball, jami 100 ball:*

1. Sug‘urta shakllari?

**A.** majburiy yoki ixtiyoriy

B. mavsumiy yoki ixtiyoriy

S. majburiy yoki doimiy

2. .... mol-mulk, sog‘liq yoki hayot, biznes, va qiymatga ega bo‘lgan boshqa yo‘nalishdagi xatarlarning moliyaviy himoyasidir.

A. Majburiy sug‘urta

B. Kredit

**S.** Sug‘urta

3. Transport vositalari egalarining fuqarolik javobgarligini majburiy sug‘urta qilish nima uchun zarur?

A. birovning avtomobiliga zarar yetkazilganda javobgarligingizni sug‘urta qiladi; yetkazilgan zararni qoplash tartibi bo‘yicha g‘amxo‘rlik qilish orqali muhim ijtimoiy rolga ega; avtomobilning foydalanish hududiga qarab belgilangan hamda sug‘urta to‘lovining qat’iy miqdoriga ega.

B. birovning avtomobiliga zarar yetkazilganda javobgarligingizni sug‘urta qilmaydi; jabr ko‘rgan begunoh shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash tartibi bo‘yicha g‘amxo‘rlik qilish orqali muhim ijtimoiy rolga ega; avtomobilning sug‘urta to‘lovining qat’iy miqdorida to‘lab beradi.

**S.** birovning avtomobiliga zarar yetkazilganda javobgarligingizni sug‘urta qiladi; jabr ko‘rgan begunoh shaxslarga yetkazilgan zararni qoplash tartibi bo‘yicha g‘amxo‘rlik qilish orqali muhim ijtimoiy rolga ega; avtomobilning quvvati va foydalanish

hududiga qarab belgilangan hamda sug'urta to'lovining qat'iy miqdoriga ega.

4. Avtomobilni ixtiyoriy sug'urta qilish aholi uchun qulayligi nimada?

A. yo'llar, avtomobillar turargoxi va boshqa joylarda har qanday yo'l hodisalari tufayli avtomobilingizga yetkazilgan zararni sizning aybingiz bo'lganligi yoki bo'lmaganligidan qat'iy nazar qoplashni ta'minlaydi, polis narxi turli tashqi o'zgaruvchan omillarga qarab belgilanmaydi;

B. avtomobil egalarining mulkiy huquqlarini himoyalash va qo'riqlash orqali ularning shaxsiy manfaatlari himoyasida turadi, sug'urta qoplamasi sug'urta shartnomasining miqdoriga bog'liq, ammo sug'urtalangan transport vositasining to'liq qiymatidan oshib keta olmaydi.

**S.** Barcha javoblar to'g'ri

5. Sug'urtalashni kim amalga oshiradi?

A. sug'urta tashkilotlari sug'urta to'lovlarining normativlari va mexanizmlarini, hamda ularni hisoblash tartibini ishlab chiqadi.

**B.** O'zbekistonda sug'urta bozori regulyatori sug'urta bozorini rivojlantirish agentligi bo'lib, risklarni o'ziga oluvchi va sug'urta kompensatsiyasini to'lovchi kompaniya.

S. sug'urta qiluvchi va sug'urta qildiruvchi.

6. Sug'urta kompaniyalari - ....



A. Sugʻurta bozorining asosiy ishtirokchisi

**B.** jismoniy (fuqarolar) va yuridik shaxslar (korxonalar) xatarlarini tuzilgan shartnoma asosida sugʻurtalovchi moliyaviy tashkilotning maxsus turi.

S. sugʻurtalovchilar va sugʻurta brokerlari faoliyatini litsenziyalaydigan tashkilot.

7. Sugʻurta qildiruvchi - ....

A. Sugʻurta bozori ishtirokchilari sugʻurta xizmatlarini koʻrsatuvchi agent.

**B.** sugʻurtani qabul qiluvchi jismoniy yoki yuridik shaxs.

S. sugʻurta mukofotining muayyan ulushini oluvchilar.

8. Sugʻurta agentlari .....

**A.** Agentlar litsenziyaga muhtoj emas, ular sugʻurta kompaniyasi nomidan ish yuritadi, va albatta uning manfaatlarini himoya qiladilar.

B. Agentlar litsenziyaga ega boʻlishlari shart, ular sugʻurta kompaniyasi nomidan emas oʻz nomlaridan ish yuritadi, va albatta oʻzining manfaatlarini himoya qiladilar

S. Litsenziya va boshqa xujjatlar muhim emas foyda boʻlsa boʻldi.

9. Sugʻurta brokerlari .....

**A.** Brokerlar litsenziyaga ega bo'lishlari va mustaqil ishlashlari kerak, ya'ni turli xil sug'urta kompaniyalarni taklif qilish orqali mijozning ehtiyojlarini optimal darajada qondiradilar.

**B.** Brokerlar litsenziyaga ega bo'lishlari shart emas, va turli xil sug'urta kompaniyalarni taklif qilish orqali mijozning ehtiyojlarini maksimal darajada qondiradilar.

**S.** Brokerlar litsenziyaga muhtoj emas, ular sug'urta kompaniyasi nomidan ish yuritadi, va albatta uning manfaatlarini himoya qiladilar.

#### 10. Sug'urta turlarini to'g'ri ko'rsatilgan qatorni belgilang

**A.** Transport vositalarini sug'urtalash; Tibbiy sug'urta; Yuklarni sug'urtalash; Ipoteka sug'urtasi; Mol-mulkni sug'urtalash va boshqalar

**B.** Qurilish vositalarini sug'urtalash; Tibbiy sug'urta; Transportni sug'urtalash; Ipoteka sug'urtasi; Mol-mulkni sug'urtalash va boshqalar

**S.** Hayotni sug'urtalash; Majburiy tibbiy sug'urta; Yuklarni sug'urtalash; Uy-joy sug'urtasi; Mol-mulkni sug'urtalash va boshqalar

#### GLOSSARIY

**Aksioner** – aksionerlik jamiyatining aksiyalariga egalik qiluvchi jismoniy yoki yuridik shaxs. Aksiyalar turli shakllarda bo'lishi mumkin.

**Aksiya** – aksionerlik jamiyatining kapitaliga hissa qo‘shilganligi to‘g‘risida guvohlik beruvchi qimmatbaho qog‘oz. Aksiya o‘zining egasiga dividend shaklida foydani bir qismini olish (o‘zlashtirish) huquqini beradi.

**Amortizatsiya** – kelgusida asosiy fondlarni to‘liq qayta tiklash uchun pul mablag‘larini jamg‘arish va ularning qiymatini tiklash maqsadida ishlab chiqariladigan mahsulot yoki xizmatga asosiy ishlab chiqarish fondlarining qiymatini ularning eskirishiga qarab uzluksiz o‘tkazish jarayoni. Ishlab chiqarish jarayoni va tashqi muhitning ta’siri natijasida asosiy fondlar asta-sekinlik bilan eskiradi, ularning moddiy va ma’naviy eskirishi sodir bo‘ladi. Bunda mehnat vositalarining qiymati uzluksiz qismlarga bo‘linib, amortizatsiya hisoblash yo‘li bilan normativ xizmat qilish muddati davomida tayyor mahsulotga o‘tkaziladi.

**Advalor soliq** – tovar qiymatiga nisbatan qat’i foiz stavkasida o‘rnatilgan to‘lov. Inflyatsiya sharoitida o‘zining funksiyalarini avtomatik ravishda saqlab qoladi. Bu soliqning tarkibiga savdo soliqlari, imoratga nisbatan ko‘pgina poshlinalar va boshqalar kiritilishi mumkin. Tovarlarni (import tovarlarni ham) jismoniy va yuridik shaxslarning mulklarini soliqqa tortishda qo‘llaniladi.

**Balans qiymati** — buxgalteriya balansida asosiy fond va aylanma mablag‘larning pulda ifodalangan bahosi.

**Balans foyda** – mahsulot tannarxiga kiritiladigan barcha xarajatlar va chiqimlar hamda majburiy to‘lovlar chegirilganidan so‘nggi korxonalar yalpi daromadining qismi. Balans foyda soliqqa tortulguncha qadar bo‘lgan yalpi foydadir.

**Budjetdan tashqari fondlar** – a) ijtimoiy: ijtimoiy sugʻurta fondi; pensiya fondi; bandlik fondi; majburiy tibbiyot sugʻurtasi fondi; b) noijtimoiy: yoʻl fondi; ekologiya va boshqa fondlardan iborat boʻlib, ularning barchasi budjet tizimida konsolidatsiyalanadi.

**Budjet dotatsiyasi** – oʻz daromadlari va budjet tomonidan tartibga solinadigan barcha mablagʻlar yetishmagan holda quyi budjetning xarajatlari bilan daromadlari oʻrtasidagi farqni qoplash uchun yuqori budjetdan quyi budjetga tekinga (haq olmay) ajratiladigan pul mablagʻlari.

**Budjet profitsiti** — muayyan davrda budjet daromadlarining budjet xarajatlaridan ortiq boʻlgan summasi.

**Budjet ssudasi** – yuqori budjetdan quyi budjetga yoki respublika budjetidan rezident – yuridik shaxsga yoki xorij davlatiga qaytarish sharti bilan ajratiladigan mablagʻ.

**Budjet subvensiyasi** – qonun hujjatlarida nazarda tutilgan tartibda maʼlum maqsadlarga sarflash sharti bilan yuqori budjetdan quyi budjetga tekinga (haq olmay) ajratiladigan pul mablagʻlari.

**Budjet tashkilotlari** – Davlat budjetida unga zimmasiga yuklatilgan vazifalarni bajarish bilan bogʻliq faoliyatni moliyalashtirishning asosiy manbayi boʻlgan budjetdan mablagʻ ajratish nazarda tutilgan vazirlik, davlat qoʻmitasi, idora, davlat tashkiloti.

**Budjet taqchilligi (defitsiti, kamomadi)** – muayyan davrda budjet xarajatlarining budjet daromadlaridan ortiq boʻlgan summasi.

**Budjet transferti** – budjetdan yuridik yoki jismoniy shaxsga bevosita yoki vakolatli organ orqali haq olmay (tekinga) ajratiladigan pul mablag‘lari.

**Boqimanda** – belgilangan muddatda o‘tkazilmagan va so‘zsiz undirilishi lozim bo‘lgan soliq yoki boshqa majburiy to‘lovning summasi.

**Boj poshlinalari** – iste‘mol soliqlarining tarkibiga kiradi. Ularning maqsadi daromad olish bo‘lmasdan, balki ichki bozorni, milliy sanoatni va qishloq xo‘jaligini himoya qilishdir. Davlat iqtisodiy siyosatining instrumenti sifatida maydonga chiqadi. Import qilinadigan tovarlarning bahosi bilan ichki bozordagi xuddi shunga o‘xshash tovarlarning bahosini tenglashtirish lozim.

**Davlat budjeti daromadlari** – o‘z tarkibiga quyidagilarni oladi: 1) qonun hujjatlarida belgilangan soliqlar, yig‘imlar, bojlar, shuningdek, majburiy to‘lovlar hamda soliq bo‘lmagan boshqa tushumlar; 2) davlatning moliyaviy aktivlari va boshqa aktivlarining joylashtirilishi, foydalanishga berilishi va sotishga berilishidan olingan daromadlar; 3) qonun hujjatlariga muvofiq meros olish, hadya etish huquqi bo‘yicha davlat mulkiga o‘tgan pul mablag‘lari; 4) yuridik va jismoniy shaxslardan, shuningdek, xorijiy davlatlardan kelgan qaytarilmaydigan pul tushumlari; 5) rezident — yuridik shaxslarga va xorijiy davlatlarga berilgan budjet ssudalarini qaytarish hisobiga berilgan to‘lovlar; 6) qonun hujjatlarida taqiqlanmagan boshqa daromadlar.

**Davlat budjeti** – davlat pul mablag‘larining (shu jumladan, davlat maqsadli fondlari mablag‘larining) markazlashtirilgan fondi bo‘lib, unda daromadlar manbalari va ulardan tushumlar miqdori, shuningdek, moliya

yili davomida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag'lar sarfi yo'nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

**Davlat ichki qarzlari** — davlat tomonidan ichki mablag'ni jalb qilish natijasida paydo bo'lgan hukumat majburiyatlarining yig'indisi.

**Davlat soliq inspeksiyalarining vazifalari va funksiyalari** – 1) soliq to'lovchilarning (xorijiy fuqarolar va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni ham qo'shib hisoblanganda) to'liq hisobga olinishini ta'minlash; 2) soliq to'lovchilar tomonidan buxgalteriya hisoboti va balanslarini, soliq hisobkitoblarini, hisobotlarni, deklaratsiyalar va to'lovlarni hisoblash va to'lash bilan bog'liq bo'lgan barcha hujjatlarni o'z vaqtida taqdim etilishini nazorat qilish, shuningdek, foyda, daromad, soliqqa tortishning boshqa obyektlarini to'g'ri aniqlanganligi va hisoblanganligi bo'yicha bu hujjatlarning to'g'riligini tekshirish; 3) budjet oldidagi o'z majburiyatlarini bajarmaganlarga nisbatan moliyaviy sanksiyalar (jazolar) qo'llanilishining to'g'riligini ta'minlash; 4) korxonalar, tashkilot va muassasalardan foyda (daromad)ning yoki soliqqa tortishning boshqa obyektlari pasaytirilganligidan (kamaytirilganligini) dalolat beruvchi hujjatlarni ko'rish, ularning mazmunini qayd etish va olib qo'yishni amalga oshirish (tegishli hujjatlarni olib qo'yish uchun asos bo'lib soliq inspeksiyasi mansabdor shaxsining asoslangan qarori xizmat qiladi); 5) musodara qilingan va egasiz mulklarni, shuningdek, meros qilish huquqi bo'yicha davlat ixtiyoriga o'tkazilgan mulklarni hamda topilmalarni hisobga olish, baholash va realizatsiya qilish ishlarini amalga oshirish; 6) budjetga tushishi lozim bo'lgan va haqiqatda tushgan soliqlar va boshqa to'lovlarning operativ – buxgalteriya hisobi yurgiziladigan hujjatlarni banklar, moliya organlari, korxonalar, tashkilot va

muassasalardan olish; 7) davlat soliq inspeksiyalariga va ularning mansabdor shaxslariga buxgalteriya hisobotlari, balanslar, hisob-kitoblar, deklaratsiyalar va budgetga soliqlar hamda majburiy to'lovlarni hisoblash, shuningdek, to'lash bilan bog'liq bo'lgan boshqa hujjatlar taqdim etilmaganda yoki ularni taqdim etishdan bo'yin tovlangan hollarda korxonalar, tashkilotlar, muassasalar va fuqarolarning bank hamda boshqa moliya-kredit tashkilotlaridagi hisob-kitob va boshqa schyotlari bo'yicha operatsiyalarni to'xtatib qo'yish; 8) ortiqcha to'langan yoki undirilgan soliq va yig'imlarni qaytarishni amalga oshirish; 9) yuqori soliq organlariga budgetga haqiqatda kelib tushgan soliq va boshqa to'lovlarning summasi haqidagi ma'lumotni tuzish, tahlil qilish va taqdim etish; 10) xo'jalik yurituvchi subyektlar tomonidan naqd pul muomalasi va nazorat-kassa mashinalarining qo'llanilishiga nisbatan qonunchilik talablarining bajarilishini nazorat qilishdan iborat.

**Davlatning tashqi qarzi** – davlat tomonidan xorijdan mablag' jalb qilish natijasida paydo bo'lgan hukumat majburiyatlarining yig'indisi.

**Davlat qarzi** – davlat tomonidan ichki mablag'ni va xorijdan mablag' jalb qilish natijasida paydo bo'lgan hukumat majburiyatlarining yig'indisi.

**Daromadlar to'g'risida deklaratsiya** – Dividendlar – taqsimlashga mo'ljallangan aksionerlarning sof foydasi (daromadi); aksionerlik jamiyati yoki korxonalar sof foydasidan har bir aksiya uchun aksionerlarga ma'lum davrdan so'ng (har yili, ayrim hollarda – har chorakda) to'lanadigan daromad.

**Dotatsiya** – davlat budjetidan qaytarilmaydigan tartibda beriladigan pul mablag‘lari, zarar (ziyon)larni qoplash uchun korxonaga va tashkilotlarga beriladigan davlat nafaqalari. Zarar (ziyon)lar korxonaga bog‘liq bo‘lmagan sabablarga ko‘ra vujudga kelgan paytda istisno tariqasida dotatsiya berilishi mumkin.

**Daromad solig‘i bo‘yicha jarimalar** – ushbu soliq to‘lanmaganda, noto‘liq to‘langanda yoki to‘lash tartibi buzilganda (rioya qilinmaganda), pulni undirish, moddiy ta‘sir ko‘rsatishdan iborat. O‘z vaqtida ushlab qolinmagan, noto‘liq ushlangan yoki tegishli budjetga o‘tkazilmagan soliq summalari jismoniy shaxslarga daromad to‘laydigan korxonaga, tashkilot va muassasalardan undirishga mo‘ljallangan summaning 10% hajmidagi jarimani birgalikda qo‘shib, soliq organlari tomonidan so‘zsiz undirib olinadi. Korxonaga, tashkilot, muassasalar va tadbirkor sifatida qayddan o‘tgan jismoniy shaxslardan soliq o‘z vaqtida tegishli budjetga o‘tkazilmasa, har bir kechiktirilgan kun uchun to‘lov muddatidan keyingi kundan boshlab to‘langan kungacha (bu kun ham qo‘shiladi) 0,5% miqdorida penya undiriladi. Penyaning undirilishi ularni javobgarlikning boshqa turlaridan ozod etmaydi.

**Daromaddan olinadigan soliq** – foyda solig‘idan tashqari aksiyalar, obligatsiyalar va boshqa qimmatbaho qog‘ozlari bo‘yicha (davlat obligatsiyalari va davlatning boshqa qimmatbaho qog‘ozlari bo‘yicha olingan daromadlardan tashqari) olingan dividendlar va foizlardan, kazinolar, videosalonlarning daromadlaridan, o‘yin avtomatlarining daromadlaridan, ommaviy konsert-tomosha tadbirlarini o‘tkazishdan olingan daromadlardan korxonaga va tashkilotlar tomonidan to‘lanadi.



**Ikkiyoqlama soliqqa tortish** – 1. Turli soliqlarni daromad (kapital)ning yagona manbayidan olinishi; 2. Qo‘shma korxonada xorijiy ishtirokchisining foydasini xorijga o‘tkazilayotgan paytda soliqqa tortish va xuddi shu foydani xorijiy ishtirokchi mamlakatida soliqqa tortilishi; 3. Sof foyda (daromad) (korporatsiyalar foydasi) va undan to‘lanadigan dividendlarni ular shaxsiy daromadga aylanayotgan paytda soliqqa tortish. Boshqa mamlakatda to‘langan soliqlarni bu mamlakatda hisobga olish yoki bir mamlakatdagi soliqqa tortish manbayini ikkinchi mamlakatda soliqqa tortishdan ozod qilish yo‘li bilan ikki marta soliqqa tortishdan qutilish mumkin. 1979-yilda BMT tomonidan manfaatdor davlatlar o‘rtasidagi munosabatlarda ikki marta soliqqa tortishga barham berish uchun maxsus konvensiya ishlab chiqilgan bo‘lib, uning asosida ikki tomonlama bitimlar imzolandi. Ular tomonidan o‘rnatilgan soliqqa tortish tartibiga ko‘ra qo‘shma korxonada xorijiy ishtirokchisi o‘z foydasini xorijga o‘tkazayotgan paytda qo‘shimcha soliqdan ozod qilinadi.

**Investitsion soliq krediti** – soliq to‘lovchi tomonidan ma’lum bir hududning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo‘yicha juda muhim buyurtmani bajarganligi yoki shu hudud aholisiga juda muhim xizmatni taqdim etganligi uchun unga mahalliy hokimiyat organlari tomonidan soliq summasi doirasida beriladigan yengillik, imtiyoz (soliq to‘lovini kechiktirish). Bu kredit soliq to‘lovi va mahalliy ma’muriyat o‘rtasida tuziladigan soliq bitimi bilan rasmiylashtiriladi. Investitsion soliq kreditini taqdim etish (berish), rasmiylashtirish va qaytarish tartibi «Investitsion soliq kredit to‘g‘risida»gi qonunga muvofiq belgilanadi.

**Imtiyoz** — ma'lum bir majburiyatlarni bajarishdan qisman (yoki to'liq) ozod etish, ma'lum bir afzalliklarga (qulayliklarga) ega bo'lish, masalan, soliq imtiyoziga.

**Eksport-import solig'i** – soliqqa tortishning ko'rinishlaridan biri; tashqi savdoni davlat tomonidan tartibga solish vositasi (chorasi). Soliqqa tortish obyekti bo'lib belgilangan kurs bo'yicha milliy valutada hisoblangan tovarlarning boj qiymati yoki og'irlik va miqdor birliklarida ifodalangan tovarlarning soni hisoblanadi.

**Import solig'i** – bir necha mamlakatlardagi soliqlar guruhi, daromad sarf qilinayotgan paytda olinadi. Qo'shilgan qiymat solig'i va aksizlar ana shunday soliq tarkibiga kiradi. Boj poshlinalarini ham iste'mol soliqlari qatoriga kiritish mumkin. Bu soliqlarning ayrimlari davlat foydasiga olinsa, boshqa bir qismi mahalliy budjetlarga borib tushadi.

**Yig'imlar** – qonun aktlariga muvofiq belgilangan tartibda va shartlarda to'lovchilar tomonidan tegishli darajadagi budjetlarga yoki budjetdan tashqari fondlarga o'tkaziladigan majburiy badallar. Ularning tarkibiga savdo-sotiq qilish huquqi uchun yig'im, shu jumladan, ayrim turdagi tovarlarni sotish huquqini beruvchi litsenziya yig'imlari, yuridik shaxslarni, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro'yxatga olganlik uchun yig'im, avtotransport to'xtash joyidan foydalanganlik uchun yig'im, obodonchilik ishlari uchun yig'im va boshqalar kiradi.

**Mahalliy soliqlar va yig'imlar** – mahalliy budjetga olinadigan jismoniy va yuridik shaxslarning majburiy to'lovlari. Ularning tarkibiga

quyidagilar kiradi: mol-mulk solig‘i, yer solig‘i, reklama solig‘i, avtotransport vositalarini olib sotganlik uchun soliq, savdo-sotiq qilish huquqi uchun yig‘im, shu jumladan, ayrim turdagi tovarlarni sotish huquqini beruvchi litsenziya yig‘imlari, yuridik shaxslarni, shuningdek, tadbirkorlik faoliyati bilan shug‘ullanuvchi jismoniy shaxslarni ro‘yxatga olganlik uchun yig‘im, avtotransport to‘xtash joyidan foydalanganlik uchun yig‘im, obodonchilik ishlari uchun yig‘im va boshqalar.

**Mahalliy budjet** — Davlat budjetining tegishli viloyat, tuman, shahar pul mablag‘lari fondini tashkil etuvchi bir qismi bo‘lib, unda daromad manbalari va ularning tushumlari miqdori, shuningdek, moliya yili davomida aniq maqsadlar uchun ajratiladigan mablag‘lar sarfi yo‘nalishlari va miqdori nazarda tutiladi.

**Ma‘muriy javobgarlik** – ma‘muriy huquqbuzarlikni sodir etganligi uchun fuqarolar va mansabdor shaxslar yuridik javobgarligining shakllaridan biri.

**Ortiqcha to‘lovlar** – to‘lovning budjetga tushgan ortiqcha summasi. Odatda, soliq to‘lovchining boshqa to‘lovlar bo‘yicha mavjud bo‘lgan boqimandalarini uzish uchun hisobga olinadi va bu to‘g‘rida unga ma‘lum qilinadi yoki moliya organining qarori nusxasi va bankning tegishli ko‘chirmasi asosida soliq to‘lovchiga qaytariladi.

**Progressiv soliq** — soliqqa tortish bazasining oshishi bilan soliq stavkasining ko‘tarilishi xarakterlidir. Progressiv soliqlarning orasida eng ko‘p uchraydigani jismoniy shaxslarning daromadidan olinadigan soliqdir.

**Proporsional soliq** – soliq shaklida olinishi mumkin bo‘lgan summa soliqqa tortish bazasining o‘lchamiga (miqdoriga, hajmiga) proporsionaldir. Bu soliq yagona stavkali soliqlar jumlasiga kiradi.

**Proporsional soliqqa tortish** – soliqning stavkasi soliq to‘lovchi daromadining hajmiga bog‘liq bo‘lmagan holda uning daromadiga nisbatan foizda o‘rnatiladi (QQS).

**Progressiv soliqqa tortish** – soliqqa tortiladigan summaning o‘shishiga mos ravishda soliq stavkasi ham ortadigan soliqqa tortish tizimi. Ular quyidagi shakllarda mavjud bo‘ladi: 1) oddiy progressiya – daromadning barcha summasi uchun soliqning stavkasi daromadning o‘shishiga muvofiq o‘sadi (ortadi); 2) murakkab progressiya – daromad qismlarga bo‘linadi va ularning har biri o‘z stavkasi bo‘yicha soliqqa tortiladi. Daromadning har bir keying qismi uchun soliqning stavkasi oldingisiga nisbatan yuqoriroq bo‘ladi.

**Penya** – fuqarolik huquqida jazo choralarning (jarimalarning) ko‘rinishlaridan biri, qonun yoki shartnomaga muvofiq to‘lovlar muddatini buzganlik uchun undiriladigan moliyaviy jazoning shakli. Uning miqdori qonunga ko‘ra to‘lovning har bir kechiktirilgan kuni uchun to‘lanishi lozim bo‘lgan summaga nisbatan foizda belgilanadi. Korxonadan to‘langan penya summasi noishlab chiqarish xarajatlarining tarkibiga kiritiladi.

**Poshlina** — qonun aktlarida belgilangan tartibda va shartlarda to‘lovchi tomonidan tegishli darajadagi budjetga yoki budjetdan tashqaridagi fondga o‘tkaziladigan majburiy badal.

**Preferensiya** – investitsion va innovatsion xarajatlarni moliyalashtirish uchun investitsion soliq krediti va maqsadli soliq imtiyozi ko‘rinishida belgilangan (o‘rnatilgan) imtiyoz, afzallik.

**Regressiv soliq** – soliqqa tortiladigan daromadning oshishi bilan soliq stavkasining pasayishi xarakterlidir. Bunday soliqlar toifasiga, xususan, egri (bilvosita) soliqlarni kiritish mumkin. Regressiv soliqlarning yuki (og‘irligi) boylarga nisbatan kambag‘al qatlamlar uchun og‘irroq deb sanaladi. Masalan, qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lash uchun kambag‘allar boylarga nisbatan o‘z daromadlarining ko‘proq qismini (hissasini) sarflaydilar. Proporsional soliq ham regressiv bo‘lishi mumkin.

**Regressiv soliqqa tortish** — soliq asosi (bazasi)ning o‘sib borishi bilan soliq stavkasining pasayishini taqozo etadi. Soliq undirish og‘irligi daromadga teskari proporsionaldir: daromad qancha kam bo‘lsa, soliq to‘lovchi uchun soliqning og‘irligi shuncha og‘irdir. Hozirgi paytda qo‘shilgan qiymat solig‘ining joriy etilishi bilan egri (bilvosita) soliqlarning regressivligi kuchayib bormoqda.

**Real soliq** — soliq to‘lovchining ayrim mulklarini soliqqa tortadigan to‘g‘ri soliqlardan iboratdir.

**Rezidentlar** – kalendar yilida mamlakatda 183 kundan kam bo‘lmagan muddatda yashagan, O‘zbekistonda doimiy yashash joyiga ega bo‘lgan va bo‘lmagan soliq to‘lovchilar (shu mamlakat hududida va undan tashqarida olinganlari ham) shu mamlakatda soliqqa tortilishi shart.

**Soliqlar** – qonunda belgilangan tartibda stavka bo‘yicha xo‘jalik bitiruvchi subyektlardan va fuqarolar (yuridik va jisoniy shaxslar)dan

davlat tomonidan davlat yoki mahalliy budjetga olinadigan majburiy to'lovlar. Soliq, yig'im, poshina va boshqa to'lovlar deyilganda qonuniy aktlar asosida belgilangan tartibda va shartlarda to'lovchilar tomonidan tegishli darajadagi budjetlarga yoki budjetdan tashqaridagi fondlarga majburiy badallarning to'lanishi tushuniladi. Belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig'implar, poshinalar va boshqa to'lovlarning yig'indisi soliq tizimini tashkil etadi.

**Soliq organlari** – soliq qonunchiligiga rioya qilish, mamlakatning qonunlariga muvofiq belgilangan (o'rnatilgan) soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'g'ri hisoblanishi, ularning to'liq va o'z vaqtida budjetga o'tkazilishi ustidan nazoratni ta'minlovchi yagona mustaqil markazlashtirilgan tizim. Davlat soliq qo'mitasining yagona tizimiga kiruvchi soliq organlari davlat boshqaruvining markaziy organi (Davlat soliq qo'mitasi), viloyat, tuman va shahar soliq inspeksiyalaridan iboratdir. Soliq organlari yuridik shaxs hisoblanib, o'z nomiga, o'zlarining mustaqil xarajatlar smetasiga, banklardagi joriy schyotiga va o'z muhriga egadir.

**Soliq inspeksiyalari** – davlat soliq qo'mitasining yagona tizimi tarkibiga kiruvchi tuzilmaviy birlik. Ularning tarkibiy tuzilishi funksional belgiga ko'ra aniqlanadi. Buning asosi sifatida turli belgilar: mulkchilik shakli, xo'jalik faoliyatining turi, to'lovlar hajmi, soliqlarning turlari va h.k.lar olinishi mumkin. Fuqarolarning faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish uchun soliq inspeksiyasi nazorati ostida bo'lgan hudud uchastkalarga bo'linadi.

**Soliq stavkasi** – soliqqa tortish birligiga to‘g‘ri keluvchi soliqning hajmi (miqdori, darajasi). Qat‘iy soliq stavkalari daromadlarga bog‘liq bo‘lmagan holda soliqqa tortish birligiga nisbatan absolyut summalarida o‘rnatiladi.

**Soliq tizimi** — mamlakat doirasida (hududida) to‘lovlardan (yuridik va jismoniy shaxslardan) belgilangan tartibda olinadigan soliqlar, yig‘imlar va boshqa to‘lovlar hamda ular tarkibiy tuzilishining shakli va uslublari yig‘indisi.

**Soliq qonunchiligi** – davlatda soliqlarning turi, ularni undirish mexanizmi va soliq majburiyatlarining vujudga kelishi, o‘zgarishi va to‘xtatishini tartibga solib turuvchi yuridik me‘yorlar yig‘indisi; moliyaviy huquq instituti. Soliq huquq davlatning ijtimoiy-iqtisodiy tuzilishi (qurilishi), uning vazifa va funksiyalari bilan belgilanadi.

**Soliq badallari (to‘lovlari)** – soliq qonunchiligi bo‘yicha belgilangan tartibda va muddatda soliq to‘lovchilar tomonidan to‘lanadigan, hisoblangan yoki qat‘ilashtirilgan summalaridir. Ularni hisoblash tartibi har bir soliq turi bo‘yicha qonunga binoan aniqlanadi.

**Soliq tushumlari** — Moliya vazirligi tomonidan tasdiqlangan budjet daromadlari va xarajatlari klassifikatsiyasining daromadlari qismidagi har bir soliq va boshqa majburiy to‘lovlarga mo‘ljallangan qism, band, kod va moddaga muvofiq vakolatli banklarning hisob-kitob schyotiga yoziladigan, hisoblangan va haqiqatda kelib tushgan soliq badallari (to‘lovlari) va moliyaviy sanksiyalar.

**Soliq nazorati** — yuridik va jismoniy shaxslar tomonidan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning to'liq va o'z vaqtida to'lanishini ta'minlash ustidan nazorat.

**Soliq to'lovchilar** – qonun hujjatlariga ko'ra soliq to'lash majburiyati yuklangan jismoniy va yuridik shaxslar hamda to'lovchilarning boshqa toifalari.

**Soliqqa tortish obyektlari** – qonunga muvofiq foyda (daromad), ma'lum bir tovarlar qiymati, yuridik va jismoniy shaxslarning mulki, mol-mulkni berish, (meros, taqdim etish), qimmatbaho qog'ozlar bo'yicha operatsiyalar, faoliyatning ayrim turlari va boshqalardan iborat. Soliqqa tortishning bir obyekti bir turdagi soliq bilan belgilangan muddatda (oy, chorak, yarim yil, yil) bir marta soliqqa tortilishi mumkin.[4]

## **XULOSA**

Davlat asta - sekin rivojlanib borishi bilan, uning funksiyalari ham muvofiq ravishda kengayib boradi. Bu esa soliqlarga nisbatan qo'yiladigan talabning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli soliq tizimi tobora murakkab va ko'p qirrali bo'lib boradi. Kishilik jamiyati rivojlanishi tarixi shuni ko'rsatadiki, davlat ma'muriy boshqaruv bilan shug'ullangan hollarda uning ehtiyojlari ma'lum darajada saqlanib qoladi, davlatning iqtisodiyotni boshqarish majburiyati paydo bo'lsa, uning xarajatlari va aholidan olinadigan tushumlari ko'payadi. Bunday holatda soliqlarning shakllari rang-baranglashib boradi.



## ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Закон Республики Узбекистан «О страховой деятельности» - ЗРУ-730 от 23.11.2021.
2. Постановление Президента Республики Узбекистан «О мерах по реформированию и обеспечению ускоренного развития страхового рынка Республики Узбекистан» ПП-4412 от 02.08.2019.
3. Водолазкина К.В., Бондаренко Т.Н. /Особенности налогообложения страховых организаций/ Международный студенческий научный вестник. – 2015. – № 4 (часть 3) – С. 390-392
4. Вахобов А.В., Жўраев А.С. Солиқлар ва солиққа тортиш. “Шарқ” Тошкент-2009 Б.408
5. Кулдашев К.М. /Страховой рынок Узбекистана и необходимость создания взаимных страховых обществ/ / Economic Analysis: Theory and Practice, 2018, vol. 17, iss. 4, pp. 690–703
6. Моссиалос Э., Томпсон С. Добровольное медицинское страхование в странах Европейского союза / Пер. с англ. – М.: Издательство «Вес Мир», 2006. – 224 с. ISBN 5-7777-0239-2
7. Светлая Е.А., Серогодский В.Э. Страхование: учебное пособие; ФГБОУ ВПО Пермская ГСХА. – Перм: Изд-во ФГБОУ ВПО Пермская ГСХА, 2014. – 138с.
8. Стоимост ведения бизнеса в Узбекистане 2021 Cost of Doing Business in Uzbekistan 2021 Russian pp. 205
9. С.Г.Алимова. Особенности налогообложения доходов страховой организации. Иқтисодиётда инновациялар// №4 (2022) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9491-2022-4> Б.62-70
10. Осипова Т. И., Чеснокова Л. А. Налогообложение страховых организаций в глобальной экономике // Страховые организации: бухгалтерский учет и налогообложение. — 2014. — № 3. С. 18–26.
11. Пласков Г. В. Оптимизация налогообложения прибыли

- страховых организаций: // Налоги — 2008. — № 6. С. 11–16.
- Страхование [Текст]: учебник для бакалавров / С. Б. Богоявленский [и др.]; под ред. Л. А. Орланюк-Малицкой, С. Ю. Яновой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрайт, 2012. — 867 с.
12. <https://uzbekistan.un.org/sites/default/files/2021-01/UZB>
  13. <https://ru.Википедия.орг/Вики/>
  14. <https://узрепорт.янгиликлар/>
  15. <https://www.norma.уз/>
  16. <https://lex.uz/ru/docs/5739120>
  17. <http://fmc.uz/legisl>
  18. <https://www.gazeta.uz/ru/2021/10/25/insurance/>
  19. <https://finlit.uz/oz/articles/financial-market/insurance-organizations/>

**Toshkent tibbiyot akademiyasi Ilmiy kengashining 2022 yil 29 iyundagi  
11-sonli bayonnomasidan ko'chirma**

**Ilmiy kengash raisi, v.v.b.:** t.f.d., professor Sh.A.Boymuradov

**Ilmiy kotib:** t.f.d., professor G.A.Ismailova

**Qatnashdilar:** kengash a'zolari (72 kishi)

**Kun tartibi:**

4.O'quv-uslubiy va o'quv qo'llanmalar tasdig'i

**ESHITILDI:**

TTA ilmiy kotibi G.A.Ismailova so'zga chiqib, Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti S.G.Alimova tomonidan o'zbek tilida tayyorlagan «Soliq va soliqqa tortish. Sug'urta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari» nomli o'quv uslubiy qo'llanma bilan Ilmiy kengash a'zolarini tanishtirdi va tasdiqlash uchun ovozga qo'ydi.

**QAROR QILINDI:**

Toshkent tibbiyot akademiyasi Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti S.G.Alimova tomonidan o'zbek tilida tayyorlagan «Soliq va soliqqa tortish. Sug'urta tashkilotlarining daromadlariga soliq solishning o'ziga xos xususiyatlari» nomli o'quv uslubiy qo'llanmasi tasdiqlansin.

**Ilmiy kengash raisi, v.v.b.**

Sh.A.Boymuradov

**Ilmiy kotib:**

G.A.Ismailova

**Ilmiy kotib:  
asliga to'g'ri:**



G.A.Ismailova